

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**Західноукраїнський національний університет**  
**Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського**  
**національного університету**

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

**КРУЦЮК Олександр Юрійович**

**Доходи місцевих бюджетів України: сучасний стан та проблеми**  
**забезпечення**

Спеціальність: 072 – фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок  
Освітньо-професійна програма: Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи Фвнм-21  
О. Ю. Круцюк

ВІННИЦЯ - 2025

## **ЗМІСТ**

<b>ВСТУП.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....</b>	<b>6</b>
1.1. Сутність та роль місцевих бюджетів у бюджетній системі України...6	
1.2. Формування доходів місцевих бюджетів.....13	
<b>РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ.....</b>	<b>21</b>
2.1. Оцінка динаміки та структури доходів місцевих бюджетів України протягом 2020-2024 років.....21	
2.2. Особливості міжбюджетних трансфертів і їхній вплив на дохідну базу місцевих бюджетів.....31	
<b>РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....</b>	<b>39</b>
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>50</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>53</b>

## ВСТУП

**Актуальність теми** зумовлена зростанням ролі місцевих фінансів у процесі децентралізації та необхідністю забезпечення фінансової спроможності територіальних громад. Доходи місцевих бюджетів є основою виконання органами місцевого самоврядування їхніх повноважень, фінансування соціальної інфраструктури та розвитку місцевих програм, а тому ефективність їх формування відіграє ключову роль у досягненні збалансованого соціально-економічного розвитку територій.

Попри позитивну динаміку, місцеві бюджети в Україні стикаються з низкою проблем: недостатньою часткою власних доходів, територіальною нерівномірністю податкової спроможності, значною залежністю від трансфертів та впливом економічних і воєнних чинників. Це обмежує можливості громад щодо реалізації стратегічних цілей і забезпечення якісних публічних послуг. Тому дослідження сучасного стану дохідної бази місцевих бюджетів та визначення шляхів підвищення її ефективності є важливим та своєчасним завданням.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Теоретичні і практичні аспекти стосовно формування доходів місцевих бюджетів висвітлені в роботах таких вітчизняних науковців як: О. Кириленко, І. Сидор, С. Юрія, В. Дем'янишина, Г. Миськів, О. Василика, Ю. Пасічника, І. Сазонця, В. Базилевича та ін.

Водночас процес формування доходів на місцевому рівні супроводжується низкою невирішених та малодосліджених проблемних питань. Це засвідчує необхідність поглибленого аналізу й подальших наукових досліджень у даній сфері.

**Мета дослідження.** Мета кваліфікаційної роботи полягає в розробці теоретичних основ формування доходів місцевих бюджетів, а також в розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності формування дохідної бази територіальних громад в умовах бюджетної

децентралізації та сучасних економічних викликів.

**Завдання дослідження.** Головними завданнями для досягнення мети цієї роботи є такі:

- визначити сутність місцевих бюджетів;
- вивчити специфіку формування доходної частини бюджетів органів самоврядування;
- здійснити аналіз сучасного стану доходної частини місцевих бюджетів в Україні протягом 2020-2024 років;
- дослідити проблеми забезпечення доходної частини місцевих бюджетів; місцевих бюджетів;
- проаналізувати міжнародну практику формування доходів місцевих бюджетів;
- надати рекомендації щодо підвищення ефективності формування доходів місцевих бюджетів.

**Об'єкт дослідження** – це процес формування доходів місцевих бюджетів України та їх роль у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад.

**Предмет дослідження.** Предмет дослідження – сукупність економічних відносин, інструментів і процесів, що впливають на формування, структуру та ефективність забезпечення доходів місцевих бюджетів України.

**Методи дослідження.** У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: метод наукового узагальнення — для опрацювання теоретичних підходів та формування узагальнених висновків щодо сутності доходів місцевих бюджетів; аналіз і синтез — для дослідження структури, динаміки та тенденцій формування доходів місцевих бюджетів; порівняльний аналіз — для зіставлення вітчизняних і зарубіжних підходів до формування місцевих доходів; економіко-статистичні методи — для оцінювання показників доходної бази місцевих бюджетів та виявлення ключових проблем; графічний метод — для наочного відображення тенденцій і співвідношень у структурі доходів; метод системного підходу — для комплексного аналізу

механізмів формування доходів у контексті функціонування бюджетної системи; абстрактно-логічний метод — для формулювання теоретичних положень, обґрунтування пропозицій та узагальнення результатів дослідження.

**Наукова новизна дослідження** полягає у поглибленні теоретичних та практичних підходів до формування доходів місцевих бюджетів України та обґрунтуванні напрямів підвищення їх фінансової спроможності в сучасних умовах.

**Практичне значення дослідження** полягає у можливості використання отриманих результатів для підвищення ефективності формування доходів місцевих бюджетів та зміцнення фінансової спроможності територіальних громад. Запропоновані у роботі висновки та рекомендації можуть бути застосовані: органами місцевого самоврядування — для удосконалення механізмів формування власних доходів, оптимізації структури бюджетних надходжень та покращення податкового адміністрування; у навчальному процесі закладів вищої освіти — як аналітичний матеріал та практичний приклад дослідження сучасних проблем місцевих фінансів.

**Апробація результатів дослідження.** Ключові результати проведеного дослідження були апробовані під час обговорень на засіданнях наукових гуртків кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВННІЕ ЗУНУ упродовж 2024–2025 років.

**Структура і обсяг роботи.** Кваліфікаційна робота включає вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел.

Загальний обсяг роботи становить 55 сторінок друкованого тексту. У дослідженні подано 6 таблиць, 11 рисунків та використано 49 літературних джерел.

## РОЗДІЛ 1

# ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

### **1.1. Сутність та роль місцевих бюджетів у бюджетній системі України.**

У контексті триваючої фінансової децентралізації України значення місцевих бюджетів суттєво зростає. Вони формують фінансову базу розвитку територіальних громад та забезпечують виконання широкого спектра власних і делегованих повноважень. Тому дослідження сутності та ролі місцевих бюджетів у бюджетній системі України є необхідним для розуміння сучасних підходів до формування їх доходної частини.

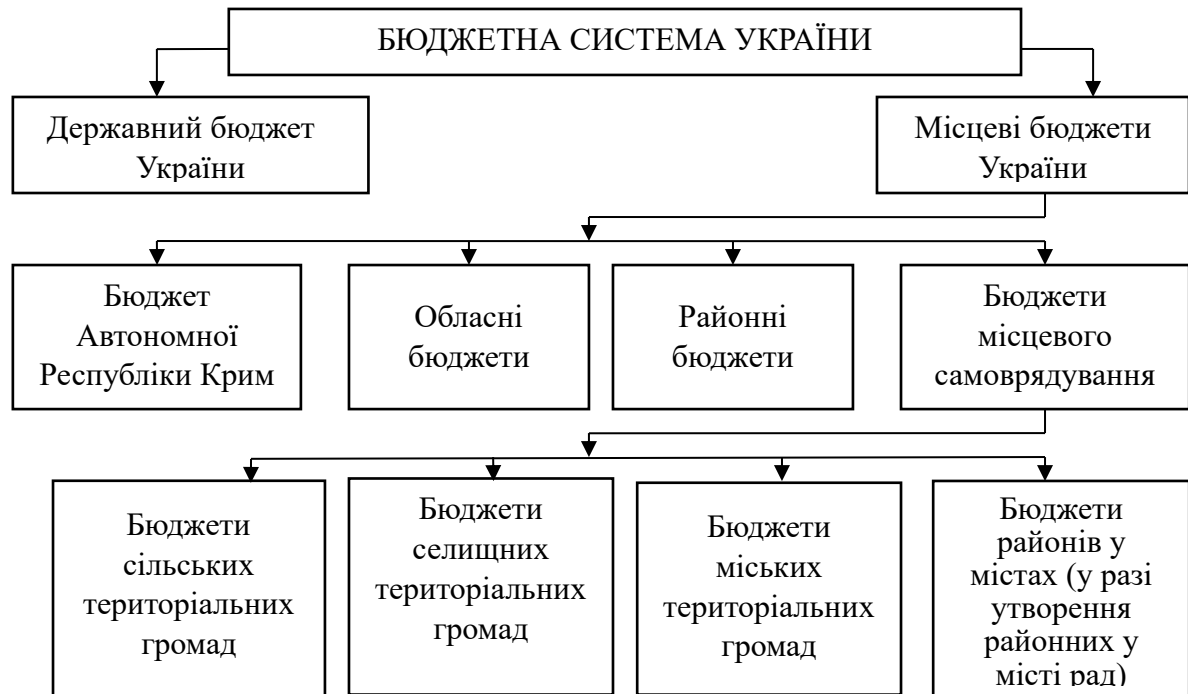
Бюджетна система виступає центральним елементом фінансової системи країни, а її організаційна побудова залежить від особливостей державного устрою. Як правило, вона включає державний бюджет і сукупність місцевих бюджетів. Взаємозв'язки між ними базуються на принципі єдності бюджетної системи та узгодженості з фінансовою політикою держави.

Що ж до бюджетної системи України, то вона включає державний бюджет та місцеві бюджети, які функціонують як єдина цілісна структура. Її організація ґрунтується на економічних взаємовідносинах між рівнями влади, особливостях державного і адміністративно-територіального устрою та визначена нормами бюджетного законодавства (рис. 1.1.).

Відповідно до Бюджетного кодексу України, бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення виконання завдань і функцій, покладених на органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [8].

З рис.1.1. бачимо, що місцеві бюджети посідають ключове місце у бюджетній системі України, оскільки саме вони забезпечують фінансові умови для виконання завдань і функцій місцевого самоврядування. Як складова частина публічних фінансів, місцеві бюджети формують матеріальну базу територіальних

громад, дозволяючи органам місцевої влади забезпечувати соціально-економічний розвиток територій, створювати сучасну інфраструктуру та надавати публічні послуги належної якості.



**Рис. 1. Бюджетна система України [Бюдж сис, Кир]**

Розглянемо визначення сутності поняття місцевих бюджетів.

Згідно закону України «Про місцеве самоврядування» під місцевим бюджетом розуміють комплексний план надходжень та видатків, спрямований на формування фінансової бази територіальної громади та забезпечення здійснення нею власних і делегованих повноважень [37].

Місцеве самоврядування в Україні - це гарантована державою можливість і спроможність територіальної громади, що складається з жителів села, добровільного об'єднання кількох сіл, селища чи міста, самостійно або через уповноважені органи та посадових осіб вирішувати питання, що мають локальне значення, у межах, визначених Конституцією та законами України.

Функції місцевого самоврядування реалізуються як безпосередньо членами територіальних громад, так і через систему представницьких органів - сільські, селищні та міські ради і їх виконавчі структури, а також через районні

та обласні ради, які покликані представляти спільні інтереси кількох територіальних громад [37].

Система місцевого самоврядування охоплює сукупність органів та суб'єктів, серед яких: територіальна громада; сільська, селищна чи міська рада; відповідно сільський, селищний або міський голова; виконавчі структури цих рад; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад; а також органи самоорганізації населення [37].

На сьогодні місцеве самоврядування виступає механізмом децентралізації, що передбачає наділення нижнього рівня влади, найближчого до населення, достатньою автономією у вирішенні питань місцевого значення. Визначальною умовою його ефективності є належне фінансове забезпечення, яке фактично і визначає роль місцевого самоврядування в сучасному суспільстві.

Фінансова спроможність місцевого самоврядування забезпечується насамперед за рахунок місцевого бюджету.

Бюджетний кодекс України визначає місцеві бюджети як сукупність бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів, а також бюджети місцевого самоврядування [8].

До бюджетів місцевого самоврядування належать фінанси сільських, селищних, міських та об'єднаних територіальних громад [27].

Під бюджетами об'єднаних територіальних громад розуміють бюджети громад, що утворені на підставі чинного законодавства та перспективного плану формування територій і офіційно визначені Кабінетом Міністрів України як спроможні згідно з вимогами законодавства [27].

У економічній літературі представлено значну кількість підходів до трактування поняття «місцеві бюджети».

На переконання О. Кириленко, місцеві бюджети відіграють ключову роль не лише у функціонуванні бюджетної системи, а й у розвитку економічної системи держави. Місцеві бюджети виконують низку важливих функцій в структурі державних фінансів: вони є складовою бюджетної системи, слугують інструментом реалізації загальнодержавних програм, забезпечують

фінансування окремих державних видатків та виступають механізмом фінансового вирівнювання територій.

Розглядаючи місцеві бюджети як основний елемент місцевих фінансів, О. Кириленко підкреслює їх значення як фінансової основи місцевого самоврядування, як фінансових планів територіальних одиниць, джерела утримання й розвитку місцевого господарства та основи фінансування послуг локального характеру [19].

Як підкреслюють О. Василик і К. Павлюк, місцеві бюджети є фондами фінансових ресурсів, за рахунок яких органи місцевого самоврядування виконують покладені на них функції. Формування цих бюджетів в Україні залежить від адміністративно-територіальної структури та особливостей місцевого самоврядування [9].

На думку Т. Реви, місцеві бюджети слід трактувати як комплекс економічних зв'язків, які здійснюють перерозподіл ВВП і національного доходу між територіями та створюють фінансовий ресурс, необхідний для функціонування місцевого самоврядування [30].

Ю. Пасічник визначає місцеві бюджети як форму прояву реальних, об'єктивно зумовлених розподільчих відносин, що мають особливу функцію — забезпечувати потреби у фінансових ресурсах як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць [34].

Р. Усенко зі співавторами підкреслюють, що місцеві бюджети доцільно аналізувати з трьох позицій: по-перше, як правові документи, що закріплюють повноваження органів влади розпоряджатися відповідними фінансовими ресурсами; по-друге, як фінансові плани, у яких формуються очікувані доходи та видатки на певний період; і по-третє, як економічну категорію, що є характерною ознакою територіальної одиниці, наділеної власним правовим статусом та самостійністю [28].

І. Сазонець, Т. Гринько та Г. Придатко визначають місцевий бюджет як фінансовий ресурс, призначений для реалізації функцій і завдань, що належать до компетенції органів місцевого самоврядування. На їхню думку, місцевий

бюджет, будучи елементом бюджетної системи та основою фінансової спроможності місцевої влади, забезпечує необхідне фінансування заходів економічного й соціального розвитку відповідних територій [43].

М. Кульчицький визначає місцевий бюджет як систему управління фінансовими ресурсами, що спрямовуються на забезпечення виконання власних і делегованих повноважень місцевих органів влади [22].

Підходи науковців до трактування сутності місцевих бюджетів узагальнено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

**Систематизація наукових підходів до визначення категорії  
«місцеві бюджети»**

<b>Автор</b>	<b>Сутність місцевих бюджетів (узагальнене визначення)</b>
<b>О. Кириленко</b>	Місцеві бюджети є ключовою ланкою бюджетної та економічної системи, виконують функції реалізації державних програм, фінансового вирівнювання, забезпечення державних видатків; є фінансовою основою місцевого самоврядування, фінансовими планами територій і джерелом утримання та розвитку місцевого господарства.
<b>О. Василук, К. Павлюк</b>	Місцеві бюджети — фонд фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, необхідний для виконання їхніх функцій; структура цих бюджетів залежить від адміністративно-територіального устрою та особливостей місцевого управління.
<b>Т. Рева</b>	Місцеві бюджети являють собою систему економічних відносин, що забезпечують територіальний перерозподіл ВВП і національного доходу та формують фінансову базу місцевого самоврядування.
<b>Ю. Пасічник</b>	Місцеві бюджети — це форма об'єктивно зумовлених розподільчих відносин, покликаних забезпечувати фінансові потреби держави та її адміністративно-територіальних одиниць.
<b>Р. Усенко та співавтори</b>	Місцеві бюджети доцільно аналізувати у трьох аспектах: як правові акти; як фінансові плани доходів і видатків; як економічну категорію самостійної територіальної одиниці з відповідним правовим статусом.
<b>І. Сазонець, Т. Гринько, Г. Придатко</b>	Місцевий бюджет — це фінансовий ресурс для реалізації функцій місцевого самоврядування та забезпечення соціально-економічного розвитку територій; водночас є складовою бюджетної системи та основою фінансової спроможності місцевої влади.
<b>М. Кульчицький</b>	Місцевий бюджет — система формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, спрямованих на виконання власних і делегованих повноважень місцевих органів влади.

Отже, на нашу думку, місцеві бюджети — це фінансово-правова й економічна система формування, розподілу та використання ресурсів територіальних громад, яка забезпечує виконання їхніх власних і делегованих

повноважень, реалізацію соціально-економічних програм і підтримку фінансової спроможності місцевого самоврядування.

Бюджетний кодекс України визначає, що структура як державного, так і місцевих бюджетів включає загальний та спеціальний фонди. У загальному фонді концентруються кошти, які мають загальнодержавний характер і підлягають подальшому перерозподілу між різними рівнями бюджетної системи. Спеціальний фонд, своєю чергою, акумулює надходження бюджетних установ, державних цільових фондів та інші ресурси, що не підлягають перерозподілу та використовуються відповідно до визначених цілей. Важливою складовою спеціального фонду місцевих бюджетів виступає бюджет розвитку [8].

У структурі бюджетної системи місцеві бюджети виконують ряд важливих функцій. По-перше, розподільчу, яка передбачає спрямування фінансових ресурсів на потреби розвитку територій. По-друге, стимулюючу, що пов'язана із зацікавленістю органів місцевого самоврядування у нарощенні власних доходів, зокрема за рахунок місцевих податків і зборів. По-третє, контрольну, адже місцеві органи влади забезпечують контроль за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів на рівні громади.

Також важливим аспектом ролі місцевих бюджетів є їх вплив на фінансову спроможність територіальних громад. Наявність достатнього та стабільного фінансового ресурсу дає змогу громадам реалізовувати стратегічні плани розвитку, впроваджувати інвестиційні проекти, підвищувати рівень життєдіяльності населення та створювати сприятливі умови для місцевого підприємництва.

У сучасних умовах бюджетної децентралізації місцеві бюджети набули значно ширших можливостей щодо формування доходної бази, управління коштами та планування видатків. Зростання частки власних доходів у структурі місцевих бюджетів сприяє підвищенню фінансової самостійності територіальних громад та їх здатності ухвалювати управлінські рішення, виходячи з реальних потреб населення. Зміцнення фінансової автономії громад є

важливою передумовою сталого регіонального розвитку та ефективного функціонування місцевої демократії.

У контексті інтеграції України до європейського простору особливого значення набуває принцип субсидіарності, який передбачає передачу максимально широкого кола повноважень на рівень, найближчий до громадянина. Саме місцеві бюджети забезпечують реалізацію цього принципу, оскільки вони фінансово забезпечують виконання таких повноважень. Європейські стандарти місцевого самоврядування визначають фінансову самостійність громад однією з ключових умов демократичного розвитку, а тому реформування місцевих бюджетів відповідає стратегічним цілям України.

Таким чином, сутність місцевих бюджетів полягає у забезпеченні органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами для виконання власних та делегованих повноважень. Їх роль у бюджетній системі України визначається як фінансовим забезпеченням надання життєво необхідних послуг населенню, так і створенням передумов для сталого розвитку територій, розширенням автономії громад та підвищення ефективності управління публічними фінансами. Місцеві бюджети є не лише інструментом фінансового забезпечення територій, а й основою соціально-економічного розвитку, формування конкурентоспроможних та спроможних громад.

Отже, ефективність функціонування бюджетної системи та результативність державної фінансової політики значною мірою залежать від того, наскільки раціонально вибудована система місцевих бюджетів, як сформовано їх доходи та на які напрями спрямовуються кошти. Тому питання виконання місцевих бюджетів, коректності планування їх дохідної і видаткової частин, а також забезпечення їхньої збалансованості набувають особливої ваги в сучасних умовах [29].

Розбудова ефективної фінансової системи та проведення фінансових реформ передбачають удосконалення кожного її елемента. Особливе місце у цьому процесі займають місцеві фінанси, які являють собою значущий

соціально-економічний інститут, центральним елементом якого є місцеві бюджети.

## **1.2. Формування доходів місцевих бюджетів.**

Дослідження економічної сутності та функціонального призначення місцевих бюджетів дає можливість глибше зрозуміти їхню роль у бюджетній системі та соціально-економічному розвитку територій. Логічним продовженням цього аналізу є вивчення механізмів формування доходів місцевих бюджетів, адже саме дохідна база визначає фінансову спроможність громад та здатність органів місцевого самоврядування виконувати покладені на них повноваження.

У Бюджетному кодексі України визначено, що доходи бюджету включають усі податкові, неподаткові й інші види надходжень, які надходять на безоплатній та безповоротній основі відповідно до вимог законодавства. До складу таких надходжень входять трансферти, кошти за надання адміністративних послуг, а також власні ресурси бюджетних установ [8].

Для глибшого розуміння сутності доходів місцевих бюджетів розглянемо їх визначення, запропоновані провідними українськими економістами.

Так, С. Юрій розглядає доходи місцевих бюджетів через їх поділ на закріплені та регулюючі. На його думку, закріпленими є такі надходження, що повністю визначені законом за конкретним бюджетом і не передаються бюджетам нижчого рівня, або ті, що частково належать бюджетам вищого рівня та можуть у певній пропорції спрямовуватися до нижчих бюджетів [49].

О. Кириленко трактує доходи місцевих бюджетів як сукупність фінансових надходжень, що формуються на території громади й забезпечують фінансування виконання органами місцевого самоврядування як власних, так і делегованих повноважень [29].

На думку авторів І. Сазонця, Т. Гринько та Г. Придатко, доходи місцевих бюджетів – це фінансові ресурси, спрямовані на реалізацію заходів соціально-

економічного розвитку територій відповідно до компетенції органів місцевої влади [43].

Своє бачення пропонує й В. Дем'янишин, який визначає доходи місцевих бюджетів як сукупність власних і закріплених надходжень, що мають чітко визначений часовий характер і забезпечують фінансову основу для реалізації стратегічних і довгострокових планів розвитку територіальних громад [13].

Подібний підхід простежується у М. Кульчицького, який розглядає доходи місцевих бюджетів як елемент бюджетної системи, що формується шляхом мобілізації місцевих фінансових ресурсів для виконання власних та делегованих повноважень [22].

На думку В. Базилевича та Л. Баластрик, доходи місцевих бюджетів утворюються з власних джерел та закріплених загальнодержавних податків, зборів і обов'язкових платежів. Вони підкреслюють, що дохідна частина місцевого бюджету включає кошти, необхідні як для здійснення власних повноважень органів місцевого самоврядування, так і для виконання функцій, делегованих державою [1].

Ю. Пасічник акцентує увагу на розподільчому характері доходів місцевих бюджетів, визначаючи їх як форму економічних відносин, що забезпечують задоволення фінансових потреб територіальних громад на різних рівнях [34].

У свою чергу І. Сидор пропонує комплексне розуміння доходів місцевих бюджетів як частини фінансових ресурсів держави, що охоплюють власні та закріплені надходження, які акумулюються у місцевих бюджетах за рахунок податкових і неподаткових платежів, операцій із капітальними активами, надходжень цільових фондів та міжбюджетних трансфертів, спрямованих на забезпечення виконання власних і делегованих повноважень органів місцевої влади [44].

Узагальнення наукових підходів до розуміння категорії «доходи місцевих бюджетів» представлено у таблиці 1.2.

**Узагальнення наукових підходів до розуміння категорії  
«доходи місцевих бюджетів»**

<b>Автор</b>	<b>Визначення доходів місцевих бюджетів</b>
С. Юрій	...доходи місцевих бюджетів поділяються на закріплені та регулюючі. Закріпленими він вважає ті надходження, які законодавчо повністю віднесені до певного бюджету і не передаються до бюджетів нижчого рівня, або ж ті, що частково закріплені за вищими бюджетами та можуть у визначеній частці спрямовуватися до нижчих бюджетів.
О. Кириленко	Доходи місцевих бюджетів розглядаються як сукупність фінансових надходжень, що формуються на території громади та забезпечують виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень.
І. Сазонець, Т. Гринько, Г. Придатко	Доходи місцевих бюджетів – це фінансові ресурси, що забезпечують реалізацію заходів соціально-економічного розвитку території відповідно до компетенцій органів місцевої влади.
В. Дем'янишин	Доходи місцевих бюджетів – це сукупність власних і закріплених надходжень, що мають чітко визначений у часі характер та створюють фінансову базу для реалізації стратегічних і довгострокових планів розвитку територіальних громад.
М. Кульчицький	Доходи місцевих бюджетів визначаються як елемент бюджетної системи, що формується шляхом мобілізації фінансових ресурсів на місцевому рівні для виконання власних і делегованих функцій влади.
В. Базилевич, Л. Баластрик	Доходи місцевого бюджету формуються за рахунок власних джерел та закріплених на місцевому рівні загальнодержавних податків, зборів і обов'язкових платежів. Дохідна частина самостійного місцевого бюджету охоплює надходження, необхідні як для реалізації власних повноважень органів місцевого самоврядування, так і для виконання делегованих їм державою функцій.
Ю. Пасічник	Доходи місцевих бюджетів – це форма прояву розподільчих відносин, що забезпечують задоволення фінансових потреб територіальних громад на різних рівнях.
І. Сидор	Доходи місцевих бюджетів розглядаються як частина фінансових ресурсів держави, що включає власні та закріплені надходження, які формуються в місцевих бюджетах. Ці кошти акумулюються органами місцевої влади через податкові й неподаткові платежі, доходи від операцій із капітальними активами, надходження цільових фондів і фінансові ресурси, отримані з бюджетів вищих рівнів для реалізації власних та делегованих державою функцій.

Отже, доходи місцевих бюджетів – це упорядкована система власних і закріплених фінансових надходжень, що формуються в межах територіальної громади та надходять до бюджету на стабільній основі у формі податкових, неподаткових, капітальних надходжень, цільових платежів і трансфертів, забезпечуючи ресурсну базу для виконання власних і делегованих повноважень

місцевої влади, фінансування соціально-економічного розвитку територій та підтримання фінансової самостійності місцевого самоврядування.

Український та зарубіжний досвід свідчить про застосування різних підходів до систематизації доходів місцевих бюджетів (табл. 1.3.). За критерієм повноти зарахування доходи місцевих бюджетів поділяють на такі, що надходять до бюджету повністю, та такі, що зараховуються лише частково. До першої групи належать, зокрема, власні податки, встановлення яких здійснюють органи місцевого самоврядування; саме ці податки повністю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів. Органи місцевої влади при цьому мають широкі податкові повноваження: вони можуть визначати порядок справляння податків у межах установлених законом граничних ставок, запроваджувати податкові пільги або звільняти окремі категорії платників від оподаткування.

Залежно від способу формування вирізняють податкові та неподаткові методи мобілізації доходів місцевих бюджетів. Податковий метод передбачає надходження від податків і зборів (обов'язкових платежів), об'єктом оподаткування за якими є доходи, прибуток, ріст ринкової вартості активів, власність, майно, товари чи послуги. Неподатковий метод охоплює отримання доходів від комунальної власності та підприємницької діяльності, надходжень від орендної плати за користування майном місцевої громади, адміністративних зборів і платежів. На відміну від податкових надходжень, такі доходи мають цільове спрямування, виражений умовний та відплатний характер і, як правило, частково залишаються в розпорядженні того органу місцевої влади, який їх акумулює.

Залежно від порядку зарахування надходжень доходи місцевих бюджетів розподіляються між загальним і спеціальним фондами. Загальний фонд охоплює всі доходи, за винятком тих, що законом визначені як надходження спеціального фонду, і використовується для фінансування основних, узагальнених повноважень органів місцевого самоврядування. Спеціальний фонд, своєю чергою, включає кошти, що мають чітко визначене цільове призначення та витрачаються відповідно до конкретних бюджетних напрямів.

За характером розподілу між рівнями бюджетної системи доходи поділяються на власні та закріплені [20].

Таблиця 1.3.

### Методи класифікації доходів місцевих бюджетів

<b>За повнотою зарахування:</b>	
Доходи, що повністю надходять до місцевих бюджетів	Доходи, що частково надходять до місцевих бюджетів
<b>За методами формування:</b>	
Податковий метод формування доходів місцевих бюджетів	Неподатковий метод формування доходів місцевих бюджетів
<b>За способом зарахування:</b>	
Доходи загального фонду місцевих бюджетів	Доходи спеціального фонду місцевих бюджетів
<b>За напрямом розподілу:</b>	
Власні доходи місцевих бюджетів	Закріплені доходи місцевих бюджетів

Різноманіття підходів до класифікації доходів місцевих бюджетів зумовлене складною природою бюджетних надходжень та необхідністю ефективного управління фінансовими ресурсами на місцевому рівні. Кожен із підходів дозволяє з різних позицій оцінити структуру доходів, їх стабільність, фіскальну ефективність та роль у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад.

У межах бюджетного регулювання доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних надходжень, закріплених доходів та міжбюджетних трансфертів. Власні доходи при цьому не враховуються під час визначення обсягів трансфертів вирівнювання, що стимулює органи місцевого самоврядування до розширення власної доходної бази. Закріплені доходи, у свою чергу, є важливим показником податкової спроможності територіальних громад і впливають на розрахунок дотацій вирівнювання, які надходять з державного бюджету [29].

Власні доходи місцевих бюджетів охоплюють ті надходження, які формуються в межах компетенції органів місцевого самоврядування та не беруться до уваги при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. Основою таких доходів є місцеві податки і збори, а також частка загальнодержавних податків, що передається на місцевий рівень. Для забезпечення узгодженості між доходами й видатками діє система трансфертних взаємовідносин, яка передбачає

перерозподіл фінансових ресурсів від бюджетів вищого рівня до нижчих. Вичерпний перелік доходів, що не враховуються під час розрахунку дотацій вирівнювання, міститься у статті 69 Бюджетного кодексу України.

Власні доходи місцевих бюджетів формують фінансову основу самостійності органів місцевого самоврядування і напряду залежать від економічного потенціалу території. Вони закріплюються за громадами на постійній основі; повністю зараховуються до відповідного місцевого бюджету; не вилучаються і не підлягають перерозподілу державою; є важливим елементом мотивації громад до нарощення доходної бази; відображають податкову та економічну спроможність території.

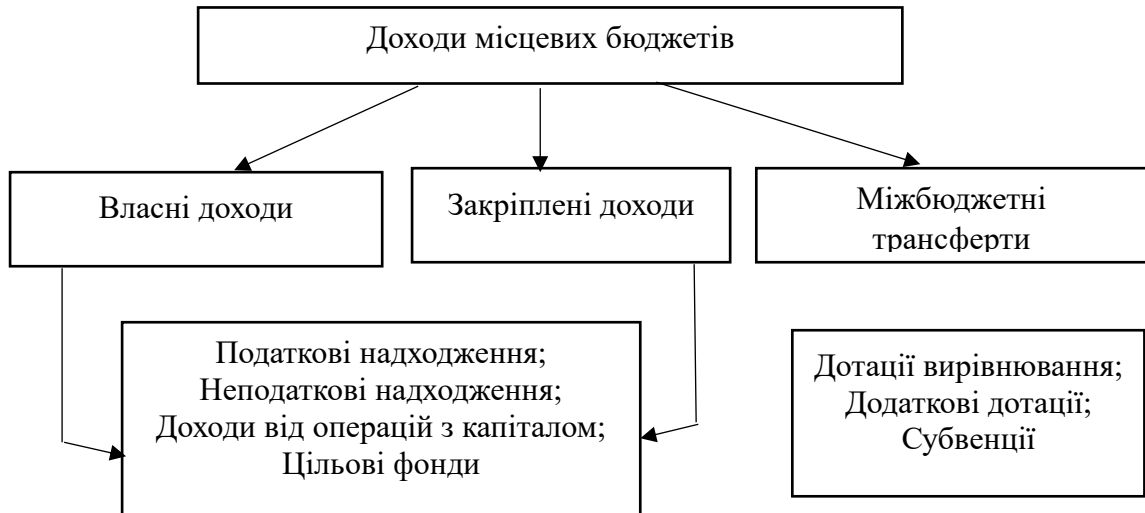
Для реалізації принципу самостійності місцевих бюджетів та забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування під час виконання їхніх повноважень необхідно приділяти першочергову увагу зміцненню власної доходної бази.

До закріплених доходів місцевих бюджетів належать надходження, що постійно закріплені за відповідним бюджетом і враховуються під час розрахунку міжбюджетних трансфертів. Саме ці доходи є базою для оцінювання податкоспроможності регіону, а їхній обсяг визначає величину трансфертів, що надаються місцевим бюджетам із Державного бюджету України. Перелік таких доходів наведено у статті 64 Бюджетного кодексу України.

Оскільки власних і закріплених доходів місцевих бюджетів часто недостатньо для покриття потреб органів місцевого самоврядування, для збалансування доходної та видаткової частин застосовується механізм міжбюджетних трансфертів. Обсяги таких трансфертів визначаються з урахуванням переліку функцій, які держава передає або делегує органам місцевої влади разом із фінансовим забезпеченням їх виконання. Крім покриття видатків на делеговані повноваження, трансферти виконують і функцію фінансового вирівнювання територій. Бюджетний кодекс України передбачає такі основні види міжбюджетних трансфертів: дотація вирівнювання, субвенції, кошти, що передаються між державним і місцевими бюджетами, та додаткові дотації.

У Бюджетному кодексі України власні та закріплені доходи місцевих бюджетів визначаються як відповідно ті надходження, що не враховуються та ті, що враховуються під час розрахунку обсягів міжбюджетних трансфертів [44].

На рис. 1.2. представлено склад доходів місцевих бюджетів.



**Рис. 1.2. Склад доходів місцевих бюджетів [44]**

У структурі доходів місцевих бюджетів провідну роль відіграють податкові надходження, зокрема податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, а також платежі за використання природних ресурсів, зокрема плата за землю та водні ресурси. Найвагомим серед них є податок на доходи фізичних осіб, адже саме його надходження становлять до 75% усіх податкових доходів місцевих бюджетів України. Оскільки кошти від цього податку розподіляються між різними видами місцевих бюджетів, він виконує функцію регулюючого податку.

Разом із тим, місцеві податки і збори характеризуються обмеженою фіскальною значущістю. Для більшості територіальних громад типовою є залежність дохідної частини бюджетів від міжбюджетних трансфертів, що надходять із Державного бюджету України [29].

Узагальнення різних класифікацій доходів місцевих бюджетів показало, що формування їх дохідної бази має комплексний характер та залежить від податкових, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом і міжбюджетних трансфертів. Дослідження власних і закріплених доходів, а також

принципів міжбюджетного регулювання дало можливість усвідомити сучасні механізми формування фінансової спроможності територіальних громад.

Отже, можна стверджувати, що місцеві бюджети є ключовою складовою бюджетної системи України та основною фінансовою базою територіальних громад. Вони забезпечують виконання власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування, фінансують життєво важливі соціальні, інфраструктурні та економічні потреби населення.

У сучасних умовах децентралізації зростає їхня роль у зміцненні фінансової спроможності громад, стимулюванні розвитку місцевої економіки, забезпеченні прозорості й ефективності публічних фінансів. Наявність достатнього і стабільного фінансового ресурсу в місцевих бюджетах визначає здатність громад реалізовувати стратегічні пріоритети та покращувати якість життя населення. Відтак раціональна побудова системи місцевих бюджетів і дієвий механізм формування їх доходів є важливими чинниками ефективності всієї бюджетної системи держави.

## РОЗДІЛ 2

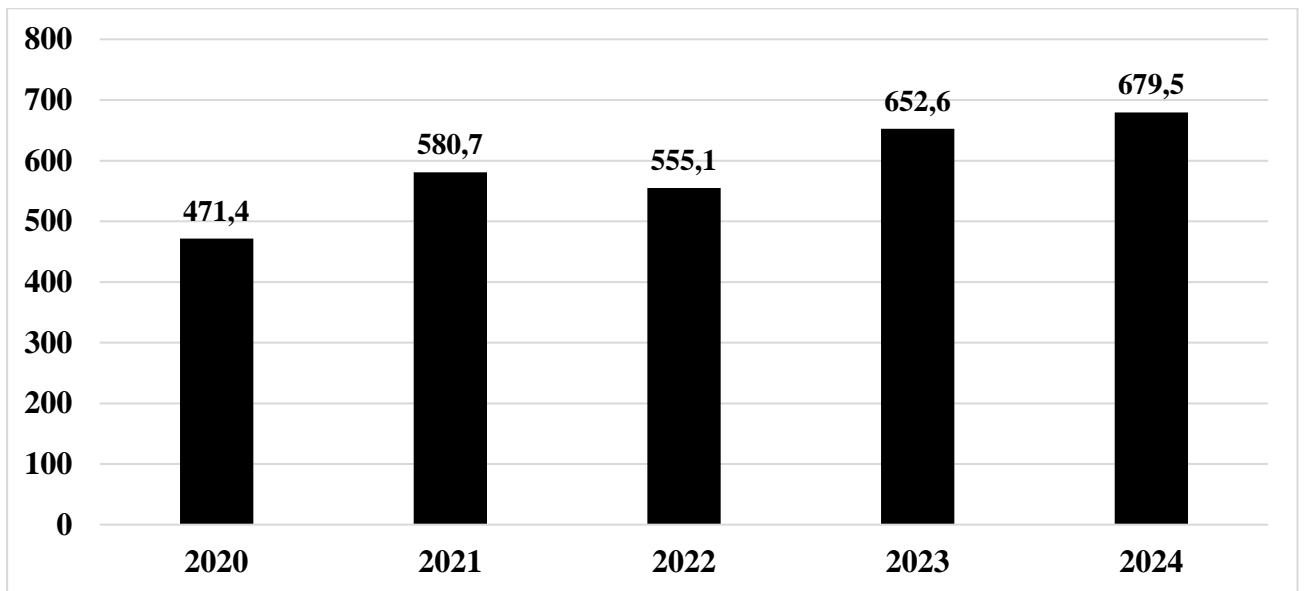
### АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

#### **2.1. Оцінка динаміки та структури доходів місцевих бюджетів України за протягом 2020-2024 рр.**

Ефективність функціонування місцевих бюджетів значною мірою визначається стабільністю та достатністю їх дохідної бази. У попередньому розділі були узагальнені теоретичні засади формування доходів місцевих бюджетів, що дає змогу перейти до аналізу фактичних тенденцій їх розвитку в сучасних умовах. Період 2020–2024 рр. є особливо показовим для оцінки стану місцевих фінансів, оскільки охоплює завершальний етап реформи бюджетної децентралізації, вплив пандемічних обмежень, трансформацію податкових надходжень, а також виклики, спричинені повномасштабною військовою агресією РФ проти України.

Отже, в цьому розділі проведемо оцінку динаміки доходів місцевих бюджетів України за 2020–2024 рр., здійснено аналіз їх структурних змін, визначено домінуючі джерела надходжень та ступінь впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на формування дохідної бази. Такий підхід дозволить комплексно оцінити сучасний стан місцевих фінансів та закласти підґрунтя для формування рекомендацій щодо підвищення їх фінансової стійкості та ефективності.

Упродовж 2020–2024 рр. система місцевих фінансів України функціонувала в умовах суттєвих викликів, пов'язаних з пандемією COVID-19, змінами податкового законодавства, трансформацією міжбюджетних відносин та впливом повномасштабної війни. Незважаючи на це, доходи місцевих бюджетів демонструють загальну тенденцію до зростання, що свідчить про їх адаптивність, підвищення фінансової самостійності громад та ефективність механізмів бюджетної децентралізації (рис. 2.1.).



**Рис. 2.1 Динаміка доходів місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів із державного бюджету) у 2020-2024 рр., млрд грн [32]**

Загальний обсяг доходів місцевих бюджетів зріс із 471,5 млрд грн у 2020 р. до 679,5 млрд грн у 2024 р., що становить приріст майже 44,1%. Коливання в окремі роки зумовлені змінами у податковій базі, макроекономічними факторами та загальноекономічною ситуацією в країні. Найнижчий обсяг доходів зафіксовано у 2022 р. – 555,1 млрд грн, що безпосередньо пов’язано з воєнними діями, падінням економічної активності та змінами у структурі видатків державного бюджету.

Щодо структури доходів місцевих бюджетів, то податкові надходження залишаються базовим та найстабільнішим джерелом формування місцевих бюджетів (табл. 2.1.). Їх обсяг зріс із 285,5 млрд грн у 2020 р. до 441,1 млрд грн у 2024 р., тобто на 54%.

Частка податкових доходів у загальному обсязі доходів протягом аналізованого періоду коливалася в межах 59,7–70,9%. Найвища частка (70,88%) зафіксована у 2022 р., що пояснюється різким скороченням обсягів державних трансфертів у перший рік повномасштабної війни та зростанням ролі податку на доходи фізичних осіб як основного бюджетоутворюючого податку [32].

У 2023–2024 рр. частка податкових доходів дещо знизилася, проте залишилася на рівні понад 64%, що свідчить про стабільність цього джерела фінансування та поступове відновлення економічної активності.

Неподаткові надходження становлять менш значну частину доходів, проте їх роль поступово зростає. Протягом 2020–2024 рр. їх обсяг збільшився більш ніж удвічі — з 21,4 млрд грн до 43,6 млрд грн [33].

Зростання ролі неподаткових надходжень після 2022 р. пояснюється: активізацією використання комунального майна, зростанням обсягів орендних платежів, збільшенням доходів від адміністративних зборів та послуг, підвищенням ролі місцевих сервісів у громадах, поступовим відновленням економічної діяльності.

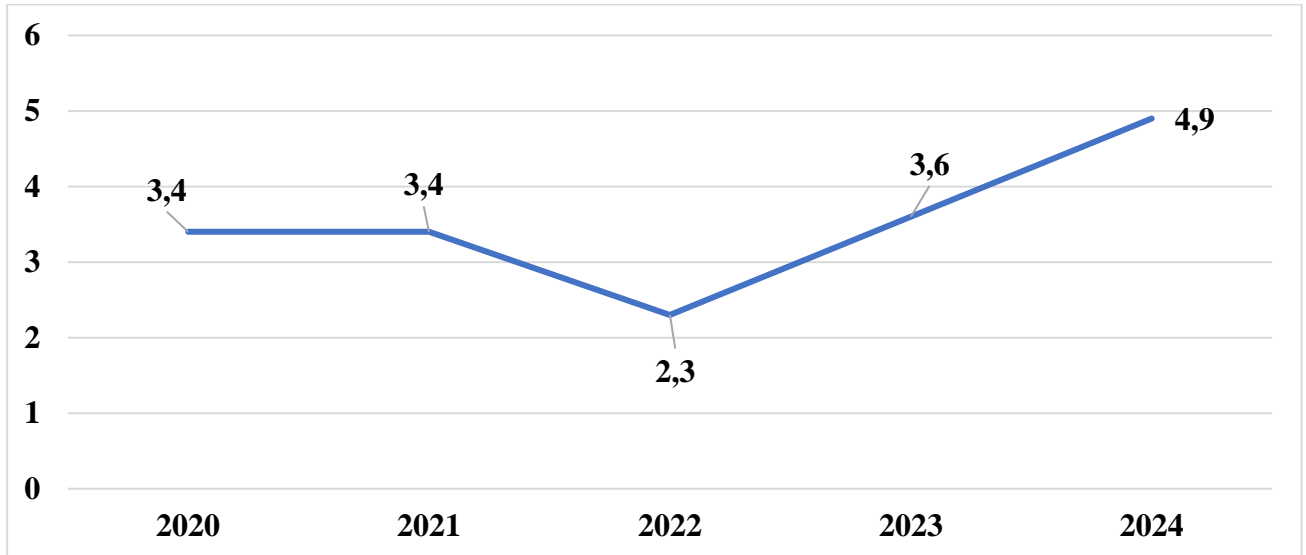
Частка неподаткових доходів у структурі доходів місцевих бюджетів зростає з 4,55% у 2020 р. до 6,42% у 2024 р., що свідчить про розширення можливостей громад щодо диверсифікації власних джерел фінансування.

Таблиця 2.1.

### Структура доходів місцевих бюджетів України, млрд. грн [33]

Показники	Період									
	2020		2021		2022		2023		2024	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Податкові надходження	285,5	60,57	346,7	59,71	394,5	70,88	434,5	66,59	441,1	64,91
Неподаткові надходження	21,4	4,55	27,1	4,68	22,04	3,97	36,5	5,59	43,6	6,42
Доходи від операцій з капіталом	3,4	0,74	3,4	0,6	2,3	0,41	3,6	0,55	4,9	0,71
Від органів державного управління	160,1	33,97	202,7	34,91	136,7	24,64	177,3	27,18	187,9	27,66
Від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,14	0,03	0,03	0,01	0,22	0,04	0,19	0,03	1,4	0,21
Цільові фонди	0,6	0,14	0,6	0,10	0,34	0,06	0,35	0,05	0,6	0,09
<b>Всього</b>	<b>471,5</b>	<b>100</b>	<b>580,7</b>	<b>100</b>	<b>555,1</b>	<b>100</b>	<b>652,6</b>	<b>100</b>	<b>679,5</b>	<b>100</b>

Доходи від операцій з капіталом залишаються незначними — менше 1% у структурі доходів. У 2022 р. спостерігається різке падіння (до 2,3 млрд грн), що пояснюється зупиненням значної частини операцій з землею та об'єктами нерухомості через воєнні дії. У 2023–2024 рр. відбулося часткове відновлення продажів і відповідне збільшення надходжень (рис. 2.2.).



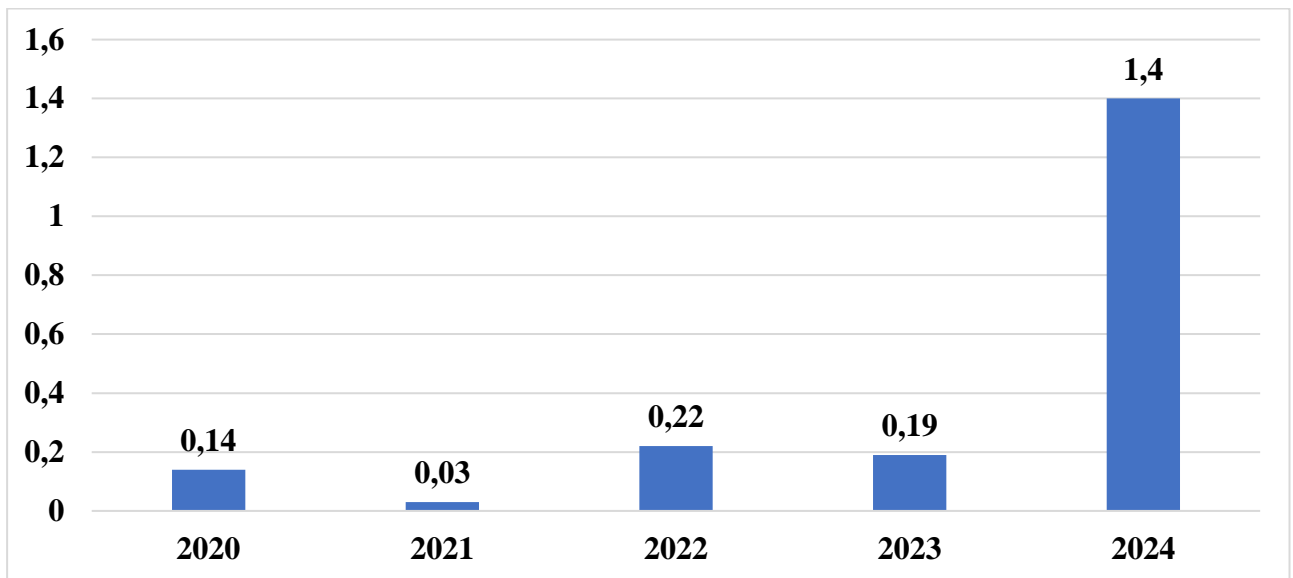
**Рис. 2.2. Динаміка доходів від операцій з капіталом у 2020-2024 рр., млрд грн [33]**

Трансферти займають другу за значенням частку у структурі доходів (25–35%). Їх обсяг зріс з 160,1 млрд грн у 2020 р. до 187,9 млрд грн у 2024 р., проте у 2022 р. відбулося значне скорочення до 136,7 млрд грн. Це було зумовлено: перерозподілом коштів державного бюджету на оборонні потреби, оптимізацією видатків на соціальні програми, скороченням окремих субвенцій [32].

У наступні роки обсяги трансфертів почали відновлюватися, проте не досягли рівня 2021 року. Структурно переважають освітня субвенція, базова дотація та субвенції на соціальні видатки. Більш детальний аналіз стосовно визначення частки міжбюджетних трансфертів в структурі місцевих бюджетів проведемо в підпункті 2.2. кваліфікаційної роботи.

Надходження від міжнародних організацій, урядів та донорів мають незначну частку у структурі доходів (до 0,21%), проте їх обсяг суттєво зріс у 2024 р. — до 1,4 млрд грн., коли у 2020 році надходження становили 0,14 млрд грн. Це

зумовлено активізацією програм відбудови, участю міст і громад у проєктах ЄС, USAID, UNDP, U-LEAD та інших міжнародних партнерів (рис. 2.3.).



**Рис. 2.3. Динаміка доходів від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій та донорських установ протягом 2020-2024 рр., млрд грн [33]**

Зростання ролі міжнародної допомоги свідчить про інтеграційні процеси, підтримку громад і залучення грантових ресурсів на модернізацію інфраструктури.

Надходження цільових фондів залишаються стабільно низькими (0,05–0,14%). Це пояснюється тим, що більшість громад не формують власні цільові фонди через обмежені фінансові ресурси [33].

Попри виклики, у 2023–2024 рр. спостерігається тенденція до відновлення доходної бази, зростання міжнародної фінансової підтримки та розширення джерел доходів. Це створює передумови для зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування та забезпечення сталого розвитку територій.

Аналіз доходів місцевих бюджетів України за 2020–2024 рр. свідчить про їх поступову адаптацію до кризових умов та збереження фінансової стійкості.

Розглянемо більш детально наступні категорії доходів в структурі місцевих бюджетів: податкові та неподаткові надходження до місцевих бюджетів та міжбюджетні трансферти.

Найбільшу роль у формуванні дохідної частини відіграють податкові надходження. Розглянемо структуру основних податкових надходжень до місцевих бюджетів протягом досліджуваного періоду (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

**Структура основних податкових надходжень до місцевих бюджетів України протягом 2020-2024 рр., млрд. грн [33]**

Податкові надходження	2020	2021	2022	2023	2024
Податок та збір на доходи фізичних осіб	177,8	212,2	272,2	289,4	257,5
Єдиний податок	38	46,2	47,2	55,8	69,1
Податок на майно	37,4	43,2	36,8	43,8	50,2
Внутрішні податки на товари та послуги	15,5	17,8	13,1	22,4	27,8

Податкові надходження традиційно становлять основу фінансової бази місцевих бюджетів України. Їх формування визначає рівень фінансової самостійності територіальних громад і впливає на можливості реалізації соціально-економічних програм. Протягом 2020–2024 рр. структура податкових доходів зазнала суттєвих змін під впливом економічних, демографічних та політичних факторів, зокрема реформ децентралізації, податкових змін та наслідків повномасштабної війни.

Для аналізу використано основні бюджетоутворюючі податки.

Провідне місце у структурі податкових надходжень займає податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). У 2020 році його обсяг становив 177,8 млрд грн, у 2021 році — 212,2 млрд грн, у 2022 році — 272,2 млрд грн, у 2023 році — 289,4 млрд грн, що стало максимальним значенням за аналізований період. У 2024 році надходження зменшилися до 257,5 млрд грн, що пов'язано зі скороченням кількості зайнятого населення та міграційними процесами. Таким чином, за 2020–2023 рр. ПДФО збільшився на 111,6 млрд грн (приблизно +62,8%), що

свідчить про підвищення доходів населення та розширення офіційної зайнятості, тоді як зниження у 2024 р. на 31,9 млрд грн вказує на зворотний вплив воєнних чинників [33].

Єдиний податок демонструє стійку тенденцію до зростання. У 2020 році надходження становили 38,0 млрд грн, у 2021 році — 46,2 млрд грн, у 2022 році — 47,2 млрд грн, у 2023 році — 55,8 млрд грн, а у 2024 році — 69,1 млрд грн, що є найвищим показником за п'ятирічний період. Загалом зростання за 2020–2024 рр. становило 31,1 млрд грн, або майже 82%, що відображає адаптацію малого бізнесу в умовах війни та поступове відновлення підприємницької активності [33].

Щодо податку на майно, то у 2020 році його обсяг становив 37,4 млрд грн, у 2021 році — 43,2 млрд грн, проте у 2022 році скоротився до 36,8 млрд грн через руйнування інфраструктури та звільнення значних територій від оподаткування. У 2023 році надходження відновилися до 43,8 млрд грн, а у 2024 році зросли до 50,2 млрд грн. За весь період приріст становив 12,8 млрд грн (+34%), що свідчить про поступове відновлення ринку земель та нерухомості [33].

Внутрішні податки на товари та послуги (зокрема акцизний податок з роздрібною торгівлю) також характеризуються коливаннями. У 2020 році вони становили 15,5 млрд грн, у 2021 році — 17,8 млрд грн, у 2022 році скоротилися до 13,1 млрд грн, що є найнижчим показником за п'ять років. У 2023 році надходження зросли до 22,4 млрд грн, а у 2024 році — до 27,8 млрд грн, що на 14,7 млрд грн більше, ніж у 2022 році. Це свідчить про відновлення споживчого попиту та торгівлі, а також про активізацію контролю за обігом підакцизних товарів [33].

Отже, структура податкових доходів місцевих бюджетів у 2020–2024 рр. демонструє як стійкість бюджетоутворюючих податків, так і адаптаційні зміни, спричинені воєнними та економічними викликами. Понад 60% податкових надходжень стабільно забезпечував ПДФО, який формував фінансову основу місцевих бюджетів. Єдиний податок та внутрішні податки на товари й послуги показали найбільш динамічне зростання, тоді як податок на майно відображав

характерні для воєнного часу коливання ринку нерухомості. Отже, податкова система на місцевому рівні продемонструвала здатність до відновлення, а податкові надходження — свою ключову роль у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад.

Що ж стосується структури неподаткових надходжень місцевих бюджетів, то вони є важливим, хоча й менш значним порівняно з податками, джерелом формування доходної частини місцевих бюджетів. У 2020–2024 рр. структура та динаміка неподаткових надходжень зазнали істотних змін під впливом економічної ситуації, воєнних подій, цифровізації адміністративних послуг та активності бюджетних установ (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3.

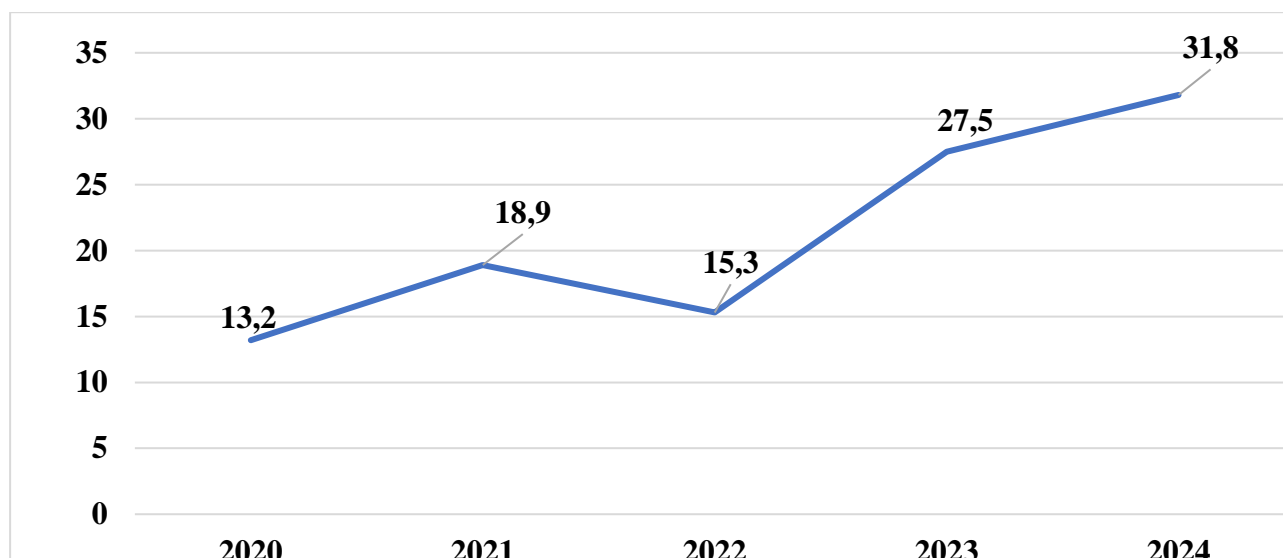
**Неподаткові надходження до місцевих бюджетів у 2020-2024 рр. [33]**

<b>Неподаткові надходження</b>	<b>2020</b>	<b>2021</b>	<b>2022</b>	<b>2023</b>	<b>2024</b>
<b>Доходи від власності та підприємницької діяльності</b>	1,6	1,7	1,3	1,8	1,7
<b>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</b>	4,1	4,8	4,3	5,3	6
<b>Інші неподаткові надходження</b>	2,6	1,8	1,2	1,9	4,2
<b>Власні надходження бюджетних установ</b>	13,2	18,9	15,3	27,5	31,8

З таблиці 2.3. видно, що власні надходження бюджетних установ є найбільш вагомою складовою неподаткових доходів місцевих бюджетів. У 2020–2024 рр. їх обсяг зріс з 13,2 млрд грн до 31,8 млрд грн, тобто більш ніж у 2,4 рази. Динаміка була такою: у 2020 р. власні надходження бюджетних установ становили — 13,2 млрд грн, у 2021 р. — 18,9 млрд грн, в 2022 році спостерігалось скорочення до 15,3 млрд грн, а в 2023 р. — суттєве зростання до 27,5 млрд грн.

У 2024 році власні надходження бюджетних установ становили 31,8 млрд грн, і це максимальний показник протягом усього досліджуваного періоду(рис. 2.3.).

Це зростання пояснюється розширенням спектра платних послуг (освіта, медицина, культура, спорт); автономізацією бюджетних установ; активнішим використанням грантових коштів та благодійної допомоги; покращенням фінансово-господарської діяльності комунальних закладів після складного 2022 року.



**Рис. 2.4. Динаміка власних надходжень бюджетних установ до місцевих бюджетів у 2020-2024 рр., млрд грн [33]**

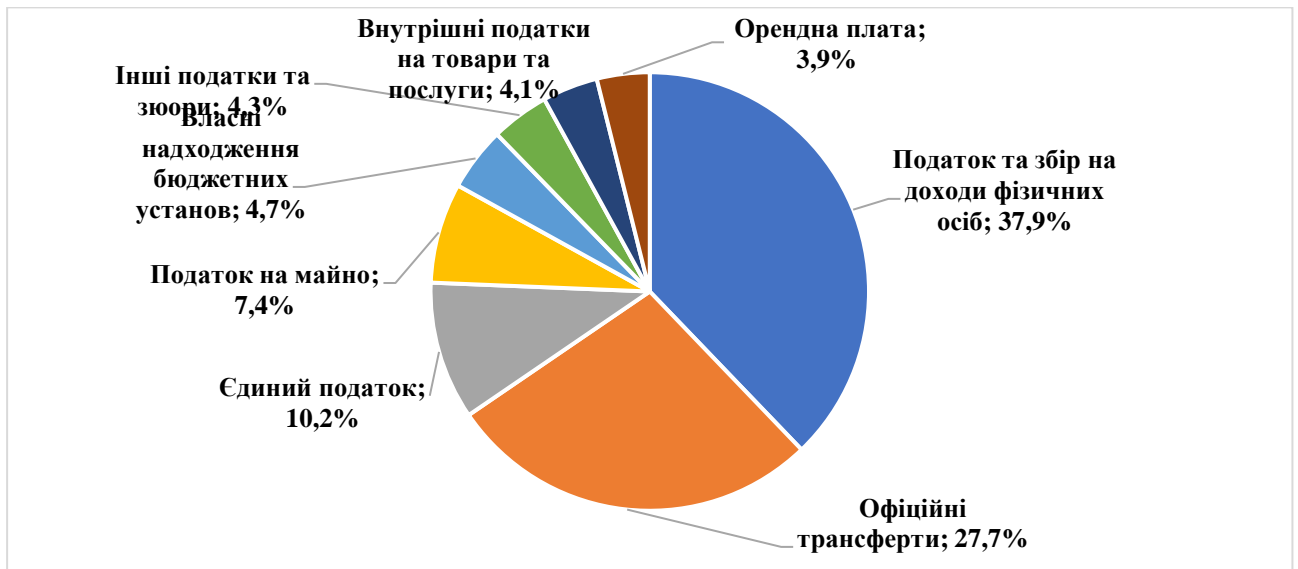
Адміністративні збори та платежі є найбільш динамічно зростаючим видом неподаткових надходжень. З таблиці 2.3. видно, що їх обсяг збільшився з 4,1 млрд грн у 2020 р. до 6,0 млрд грн у 2024 р., що становить приріст на 46%. Після скорочення у 2022 р. внаслідок падіння попиту на адміністративні послуги, у 2023–2024 рр. спостерігається стійке зростання, що пов'язано з активізацією роботи ЦНАПів, розширенням цифрових послуг («Дія»), зростанням кількості юридичних і фізичних осіб, які отримують адмінпослуги попри воєнний стан.

Відносно доходів від власності та підприємницької діяльності, то упродовж досліджуваного періоду доходи місцевих бюджетів від власності та підприємницької діяльності залишалися на рівні 1,3–1,8 млрд грн, демонструючи відносну стабільність. Зниження надходжень від цієї категорії доходів у 2022 р.

було зумовлено тим, що значна частина комунального майна не використовувалась через бойові дії, релокацію бізнесу та тимчасове припинення господарської активності. Збільшення доходів від власності та підприємницької діяльності у 2023 р. свідчить про поступову адаптацію комунальних підприємств до умов воєнного часу.

Показник інших неподаткових надходжень має найбільшу волатильність: у 2020 р. він становив 2,6 млрд грн, однак у 2021–2022 рр. скоротився до 1,8 млрд грн і 1,2 млрд грн відповідно. Лише у 2023 р. відбулося часткове відновлення до 1,9 млрд грн, а у 2024 р. — суттєвий стрибок до 4,2 млрд грн, що є найвищим значенням за п'ять років. Зростання цієї складової в структурі неподаткових надходжень у 2024 р. вказує на: посилення роботи органів місцевої влади зі стягнення штрафів, компенсацій та санкцій; активізацію операцій із реалізації комунального майна; підвищення ефективності контролю за використанням ресурсів територіальних громад [33].

На рис. 2.5. представлено діаграму, що ілюструє структуру доходів місцевих бюджетів України та дає змогу визначити найбільш вагомі джерела надходжень саме у 2024 році.



**Рис. 2.5. Питома вага основних доходів у загальній сумі виконання місцевих бюджетів за доходами з урахуванням міжбюджетних трансфертів з державного бюджету у 2024 році [39].**

Таким чином, структура доходів місцевих бюджетів України у 2024 році характеризується високою концентрацією надходжень у кількох ключових

статтях: ПДФО, офіційних трансфертах та єдиному податку. Це свідчить про залежність фінансової спроможності громад від загальнодержавних економічних процесів та політики міжбюджетних відносин, водночас підкреслюючи необхідність подальшої диверсифікації дохідної бази.

Упродовж 2020–2024 рр. доходи місцевих бюджетів України демонстрували загальну тенденцію до зростання, однак із вираженою структурною нерівномірністю. Податкові надходження залишалися їх основним джерелом, формуючи понад 60% доходів і забезпечуючи стабільність фінансової бази громад. Неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом мали незначну частку, але проявляли поступове зростання, особливо у 2023–2024 рр. Водночас значна залежність від міжбюджетних трансфертів свідчить про обмежену податкову спроможність значної частини громад. Загалом динаміка доходів у 2020–2024 рр. відображає вплив як економічних тенденцій, так і наслідків воєнного стану, водночас підкреслюючи ключову роль податкових надходжень у забезпеченні фінансової стійкості місцевих бюджетів.

## **2.2. Особливості міжбюджетних трансфертів і їхній вплив на дохідну базу місцевих бюджетів**

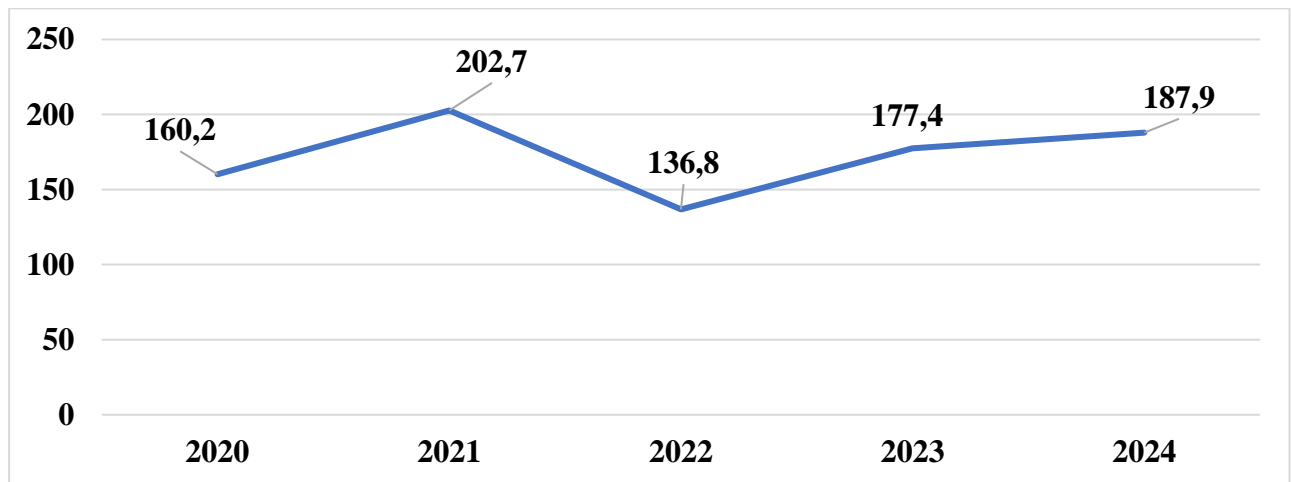
Важливою складовою дохідної частини місцевих бюджетів України є міжбюджетні трансферти, які відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад. Незважаючи на посилення процесів децентралізації та зростання питомої ваги власних доходів, більшість громад і надалі суттєво залежать від коштів, що надходять з Державного бюджету України.

Міжбюджетні трансферти виконують одразу кілька системоутворюючих функцій: вирівнювання податкоспроможності територій, фінансове забезпечення делегованих державою повноважень, підтримка розвитку соціальної інфраструктури, реалізація освітніх, медичних та умовно-постійних гарантій держави.

У структурі доходів багатьох громад трансферти займають значну частку, що зумовлено нерівномірністю економічного розвитку регіонів, різним рівнем податкового потенціалу та необхідністю державної підтримки у виконанні соціально важливих функцій. Особливо зростає значення трансфертних надходжень в умовах воєнного стану, коли власні доходи частини територіальних

громад скорочуються через втрати бізнесу, зниження економічної активності та внутрішню міграцію населення.

З огляду на це, детальний аналіз динаміки міжбюджетних трансфертів у 2020 –2024 рр. є важливою складовою оцінки сучасного стану фінансової забезпеченості місцевих бюджетів. Дослідження масштабів, структури та тенденцій трансфертних надходжень дозволить визначити ступінь залежності громад від державної підтримки, оцінити ефективність механізмів бюджетного вирівнювання та виявити ключові фактори, що впливають на формування дохідної частини місцевих бюджетів у зазначений період (рис. 2.6., рис. 2.7.).



**Рис. 2.6. Динаміка міжбюджетних трансфертів з Державного бюджету України місцевим бюджетам протягом 2020-2024 рр., млрд грн [33]**

З рис. 2.5. видно, що протягом 2020-2024 рр. міжбюджетні трансферти коливалися в діапазоні від 136,8 млрд грн до 202,7 млрд грн, демонструючи хвилеподібну динаміку.

У 2020 році міжбюджетні трансферти в структурі доходів місцевих бюджетів становили 160,2 млрд грн. Обсяг трансфертів був сформований під впливом пандемії COVID-19, що вимагала суттєвої підтримки закладів освіти, медицини та соціального захисту. Відтак трансферти становили значну частку доходів громад, забезпечуючи виконання делегованих функцій.

Найбільший обсяг міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам було зафіксовано в 2021 році – 202,7 млрд грн, що на 26,5% більше аніж в 2020 році. Це пояснюється: розширенням програм державних субвенцій; збільшенням видатків на освіту, медицину, інфраструктуру; потребою у фінансовому вирівнюванні через нерівномірний розвиток громад. був найбільший показник за п'ятирічний період.

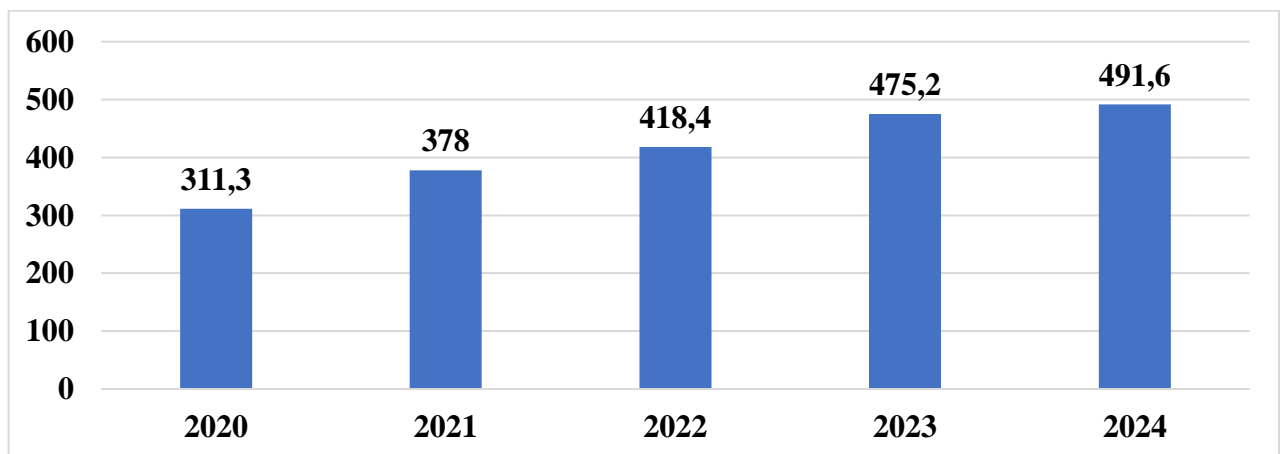
А от у 2022 році спостерігається різке зниження обсягу показника доходів від міжбюджетних трансфертів до 136,8 млрд грн (-32,5%) в порівнянні з 2021 роком, адже з початком повномасштабної війни обсяги трансфертів суттєво скоротилися. У 2022 році спостерігається найнижчий рівень трансфертів за весь досліджуваний період.

З 2023 року спостерігається поступове відновлення системи міжбюджетних трансфертів і їх розмір становив 177,4 млрд грн. Зростання на майже 30% свідчить про стабілізацію бюджетної політики та зростання потреб територій у підтримці держави.

Обсяг міжбюджетних трансфертів у 2024 році продовжив зростати. Збільшення порівняно з 2023 роком становило 10,5 млрд грн. Це зумовлено розширенням програм підтримки соціальної інфраструктури; необхідністю фінансування внутрішньо переміщених осіб; збільшенням субвенцій на освіту та медицину; новими програмами відновлення територій, постраждалих від війни.

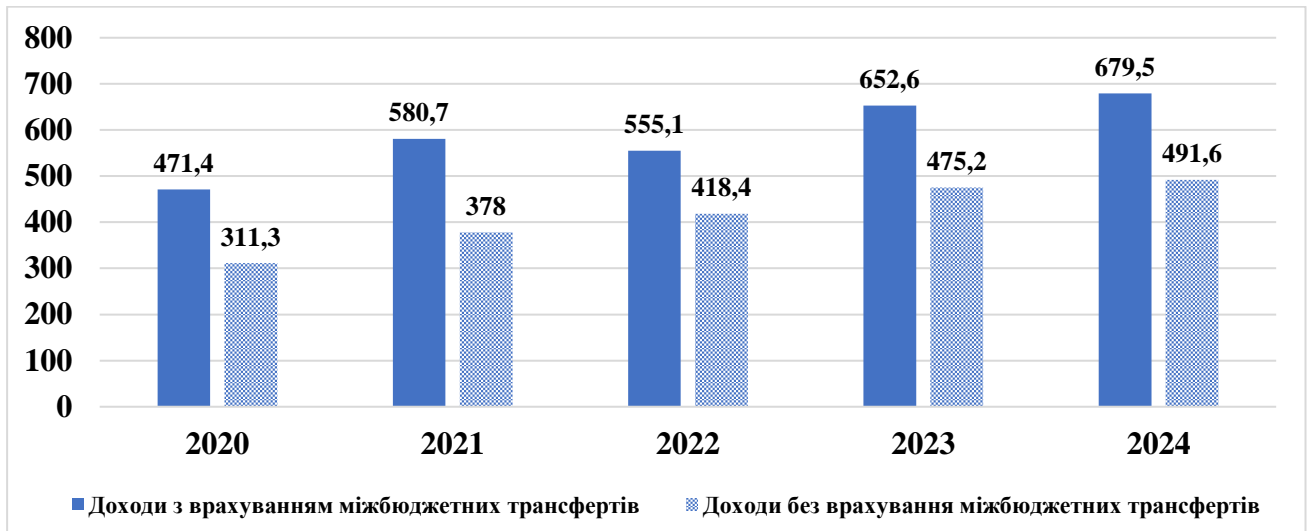
У 2024 році спостерігається підвищення ролі держави у фінансовому забезпеченні громад в умовах повоєнного відновлення.

Зазначимо, що на рис. 2.7. зображено доходи місцевих бюджетів без врахування міжбюджетних трансфертів із державного бюджету. От, наприклад, в 2020 році доходи місцевих бюджетів з врахуванням міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам становили 471,4 млрд грн, а без врахування – 311 млрд грн. В 2021 році показник доходів з врахуванням трансфертів з державного бюджету сягнув 580,7 млрд грн, а без врахування трансфертів – 378 млрд грн.



**Рис. 2.7. Доходи місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів із державного бюджету) у 2020-2024 рр., млрд грн [33]**

Що стосується 2022 року, то надходження з трансфертами становили 555,1 млрд грн, а без врахування міжбюджетних трансфертів – 418,4 млрд грн. У 2023 році: доходи з міжбюджетними трансфертами – 652,6 млрд грн, а без – 475,2 млрд грн. В 2024 році надходження з трансфертами з державного бюджету становили 679,5 млрд грн, а без міжбюджетних трансфертів – 491,6 млрд грн. Тобто, міжбюджетні трансферти з Державного бюджету України займають вагоме місце в формування доходної бази місцевих бюджетів (рис. 2.1., рис. 2.7., рис. 2.8.).



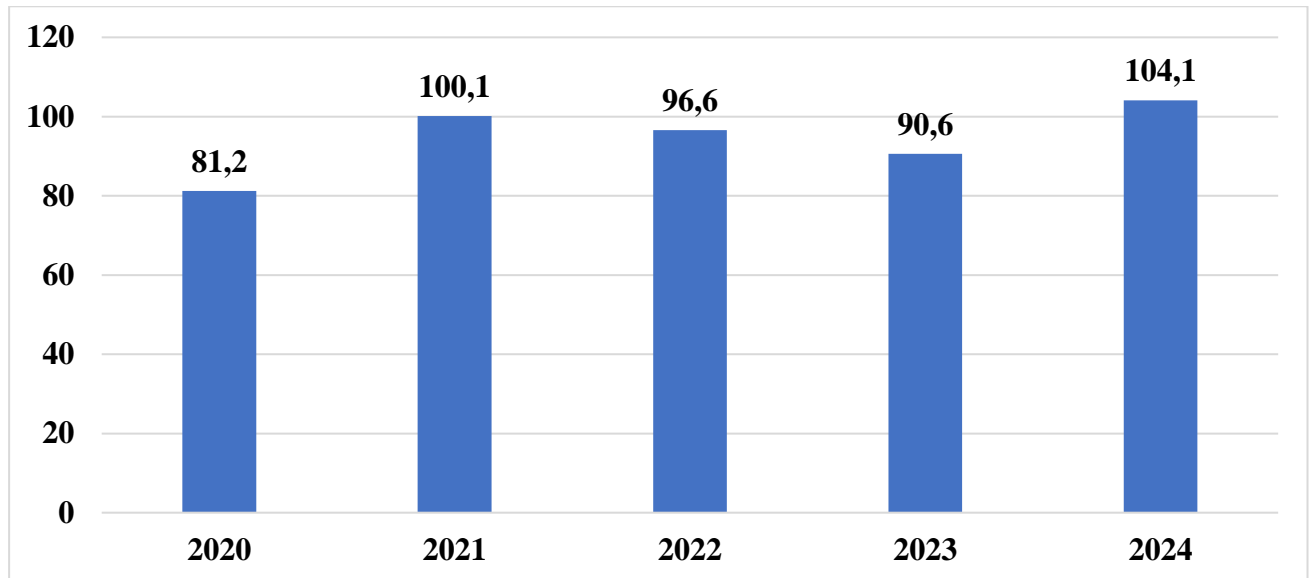
**Рис. 2.8. Доходи місцевих бюджетів (з врахуванням та без врахуванням міжбюджетних трансфертів із державного бюджету) у 2020-2024 рр., млрд грн [33; 39]**

Доцільним є аналіз структури міжбюджетних трансфертів за видами (дотації вирівнювання, субвенції, додаткові дотації тощо), що дозволить глибше оцінити напрямки та ефективність використання державної підтримки територіальними громадами.

Протягом досліджуваного періоду основними міжбюджетними трансфертами, що перераховані з державного бюджету місцевим бюджетам є освітня субвенція та базова дотація (рис. 2.9., рис. 2.10.).

Загалом, освітня субвенція залишається одним із ключових цільових трансфертів, що забезпечує оплату праці педагогів і підтримує функціонування системи загальної середньої освіти. Її обсяги безпосередньо відображають пріоритетність освіти в загальнодержавній політиці та фінансові можливості держави у різні періоди. Протягом 2020–2024 рр. спостерігалися суттєві

коливання обсягів освітньої субвенції, що значною мірою відображає вплив макроекономічних умов, змін у бюджетній політиці та наслідків повномасштабної війни.



**Рис. 2.9. Обсяг освітньої субвенції протягом 2020-2024 рр., млрд грн [33]**

У 2020 р. обсяг освітньої субвенції становив 81,2 млрд грн. Це стало базовою точкою для подальшого зростання у наступні роки. Розмір субвенції формувався в умовах пандемії COVID-19, що вплинуло на навантаження на державні фінанси.

У 2021 р. відбулося значне збільшення субвенції — на 18,9 млрд грн, або на 23,3% порівняно з попереднім роком. Зростання було зумовлене: підвищенням зарплат педагогічних працівників; збільшенням освітніх потреб у громадах після завершення першого етапу адмінреформи; адаптацією до нових вимог НУШ.

У 2022 р. обсяг субвенції скоротився на 3,5 млрд грн, або на 3,5%, порівняно з 2021 р. Зниження пояснюється перерозподілом видатків державного бюджету у зв'язку з повномасштабною війною; необхідністю спрямовувати ресурси на оборонну сферу; тимчасовим призупиненням роботи частини закладів освіти в регіонах бойових дій. Попри складну ситуацію, держава зберегла значний обсяг освітніх видатків, що стало важливим фактором стійкості сектору освіти.

У 2023 р. скорочення продовжилося, і субвенція знизилася на 6 млрд грн, або 6,2%. Це пов'язано відповідно демографічними змінами та міграцією значної частини населення; оптимізацією мережі закладів освіти; перерозподілом бюджетних ресурсів на потреби оборони та соціального забезпечення.

У 2024 р. спостерігається суттєве відновлення обсягів освітньої субвенції – приріст становить 13,5 млрд грн, або 14,9%. Зростання стало можливим завдяки стабілізації бюджетної ситуації на загальнодержавному рівні; необхідності підвищення зарплат педагогам, які зростають у 2024 р.; відновленню освітньої інфраструктури та компенсації втрат громад; посиленню державної підтримки сектору освіти в умовах післявоєнної трансформації.

Таким чином, освітня субвенція залишається ключовим інструментом забезпечення доступності та якості освіти на місцевому рівні, а її динаміка підтверджує адаптивність бюджетної політики України до викликів воєнного часу і потреб системи освіти.

Протягом 2020–2024 рр. обсяги базової дотації місцевим бюджетам України демонстрували нерівномірну динаміку, що відображає як зміни у податковій спроможності територіальних громад, так і коригування державної політики фінансового вирівнювання (рис. 2.10.).

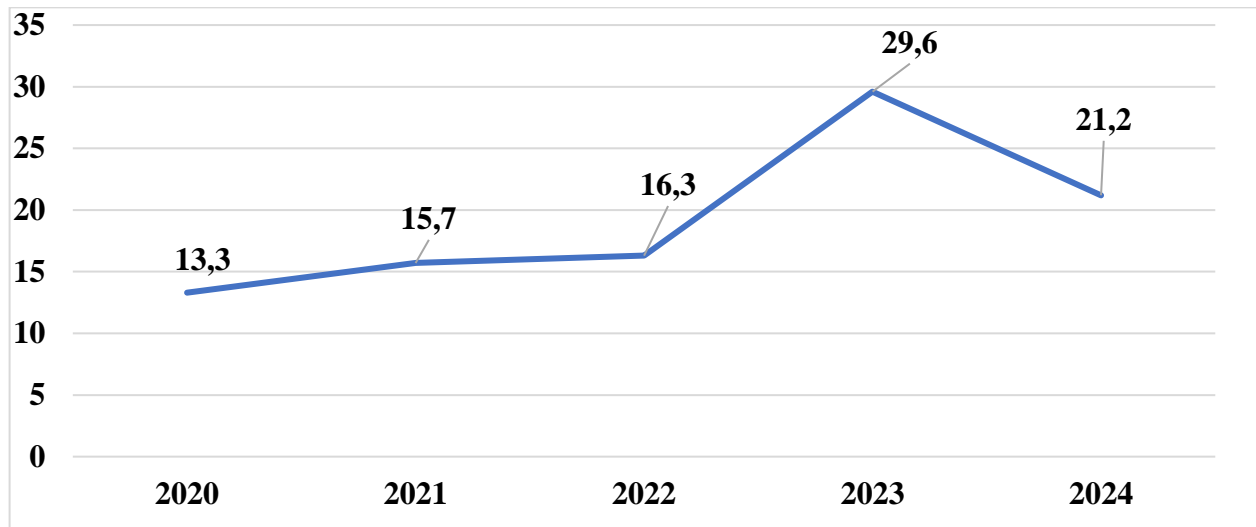
У 2020 р. обсяг базової дотації становив 13,3 млрд грн, що відображало потребу у вирівнюванні податкової спроможності на початковому етапі реформи децентралізації.

У 2021 р. базова дотація становила 15,7 млрд грн (+18,0% порівняно з попереднім роком) і це пов'язано з розширенням мережі територіальних громад та збільшення кількості бюджетів, які потребують фінансової підтримки.

У 2022 році, попри початок повномасштабної війни, базова дотація зросла до 16,3 млрд грн (+3,8%). Це свідчить про збереження державою курсу на забезпечення мінімальних стандартів бюджетної спроможності громад, хоча темпи зростання були значно повільнішими.

У 2023 р. зафіксовано суттєве збільшення базової дотації — до 29,6 млрд грн, що більш ніж удвічі перевищило показник 2022 р. (+81,6%). Такий різкий

приріст пояснюється втратами податкової бази громадами через воєнні дії; зростанням кількості територій, що втратили можливість самостійно формувати доходи; необхідністю додаткового фінансового вирівнювання через переміщення населення, зростання навантаження на соціальні послуги та руйнування інфраструктури.



**Рис. 2.10. Обсяг базової дотації протягом 2020-2024 рр., млрд грн[33]**

Цей період став ключовим у контексті підтримки бюджетної стабільності громад.

У 2024 р. обсяг базової дотації скоротився до 21,2 млрд грн, що на 8,4 млрд грн менше, ніж у 2023 р. (-28,4%). І це пояснюється частковим відновленням податкової спроможності частини громад; адаптацією бюджетної системи до умов воєнного часу; оптимізацією механізму фінансового вирівнювання; перерозподілом коштів на пріоритетні оборонні та соціальні напрямки.

Попри зниження, рівень підтримки залишається вищим, ніж в роки до повномасштабного вторгнення (2020–2022 рр.), що вказує на збереження структурної потреби в дотаційному фінансуванні.

Отже, міжбюджетні трансферти залишаються одним із ключових джерел фінансового забезпечення місцевих бюджетів України, особливо для територіальних громад із недостатнім рівнем власних доходів. Динаміка та обсяги міжбюджетних трансфертів показують, що в умовах кризи та війни роль державної підтримки лише зростає, що є критично важливим для виконання місцевими органами влади делегованих та власних повноважень.

### РОЗДІЛ 3

## ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Сучасний стан формування доходів місцевих бюджетів України характеризується як позитивними змінами, пов'язаними зі зростанням ролі власних доходів, так і низкою проблемних аспектів. Динаміка податкових і неподаткових надходжень, значна частка офіційних трансфертів, нерівномірність фінансової спроможності територіальних громад та залежність окремих бюджетів від зовнішніх чинників засвідчують потребу у вдосконаленні механізмів формування дохідної бази.

Ці обставини свідчать про те, що існуючий механізм формування доходів місцевих бюджетів не повною мірою забезпечує фінансову самостійність та стійкість територіальних громад. Недостатність власних і закріплених доходів, обмежені можливості розширення дохідної бази на місцевому рівні, недосконалість податкового адміністрування, дисбаланси у системі міжбюджетних трансфертів зумовлюють потребу в ґрунтовному дослідженні проблем забезпечення дохідної частини місцевих бюджетів.

Розглянемо основні проблеми забезпечення дохідної частини місцевих бюджетів та виділимо ключові напрями підвищення ефективності формування доходів у сучасних економічних умовах.

Ефективність реалізації органами місцевої влади своїх функцій та їх здатність впливати на соціально-економічний розвиток територій безпосередньо визначаються обсягом фінансово-матеріальних ресурсів, що перебувають у їхньому розпорядженні. Тому в сучасних умовах особливої важливості набуває питання формування доходів місцевих бюджетів, адже саме вони є ключовим інструментом забезпечення діяльності місцевих органів влади.

На думку М. Крутько, до ключових проблем, що ускладнюють процес формування доходів місцевих бюджетів, можна віднести такі:

– недосконалість та фрагментарність нормативно-правового забезпечення, яке регулює формування дохідної частини місцевих бюджетів;

- нестабільність джерел наповнення місцевих фінансів і відсутність результативного механізму перерозподілу державних доходів між регіонами;
- недостатній рівень фінансової обізнаності органів місцевого самоврядування та низька мотивація місцевої влади щодо повної мобілізації податкових і неподаткових надходжень;
- мала частка доходів від місцевих податків і зборів у структурі бюджетних ресурсів;
- недоліки у системі короткострокового прогнозування бюджетних надходжень та нереалістичність планових показників;
- надмірна концентрація фінансових ресурсів на рівні державного бюджету;
- значна асиметрія соціально-економічного розвитку територіальних громад [21];
- необхідність залучення додаткових фінансових ресурсів для подолання кризових явищ глобального й національного масштабу (зокрема пандемії COVID-19, воєнних дій тощо).

На думку Ю. Проценко серед найважливіших проблемами, що впливають на формування доходної бази місцевих бюджетів України варто виокремити такі аспекти. По-перше, значна частина податку на доходи фізичних осіб перерозподіляється на користь державного бюджету, що обмежує ресурсну базу територіальних громад. По-друге, сам механізм зарахування ПДФО містить елементи соціальної несправедливості, оскільки надходження спрямовуються до бюджету за місцем роботи, а не проживання платника, що посилює територіальні дисбаланси.

Крім того, у структурі доходів місцевих бюджетів переважають міжбюджетні трансферти, що зумовлює фінансову залежність громад від державного фінансування. Додатковою проблемою є низька частка доходів від місцевих податків і зборів, потенціал яких реалізується не повною мірою.

Також спостерігається недостатня мотивація органів місцевого самоврядування у забезпеченні повної та ефективної мобілізації власних

податкових надходжень, що пов'язано як із обмеженими адміністративними можливостями, так і з недосконалістю механізмів адміністрування місцевих податків [38].

Матвійчук В. та Грабчак К. при дослідженні формування доходної частини місцевих бюджетів виявили такі актуальні проблеми:

- Значна частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів свідчить про недостатню забезпеченість органів місцевого самоврядування власними фінансовими ресурсами та значну їхню залежність від державного бюджету;

- мала частка надходжень від місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів означає, що ці джерела не мають вагомого впливу на формування їхніх фінансових ресурсів;

- інші групи доходів відіграють незначну роль у загальному процесі формування доходної бази місцевих бюджетів;

- відчутна частина податкових надходжень місцевих бюджетів (ПДФО, податку на прибуток підприємств, ПДВ, акцизного податку) спрямовується до державного бюджету, що зумовлює низьку частку місцевих податкових надходжень у структурі місцевих бюджетів;

- невеликий обсяг ВВП, який перерозподіляється через місцеві бюджети, свідчить про високий рівень централізації фінансових ресурсів та домінування державного бюджету у процесах перерозподілу;

- місцеві органи влади виявляють недостатню мотивацію щодо повного залучення потенційних надходжень як від місцевих, так і від загальнодержавних податків і зборів [11].

Гуріна О. підкреслює, що місцеве оподаткування є ключовою складовою формування доходної частини місцевих бюджетів, оскільки надходження від місцевих податків і зборів повністю залишаються у розпорядженні територіальних громад. Однак сьогодні в Україні існує низка чинників, які перешкоджають перетворенню цих надходжень на провідне джерело наповнення місцевих бюджетів, зокрема:

- обмежені повноваження органів місцевого самоврядування щодо встановлення та справляння місцевих податків;
- високі витрати на адміністрування місцевих податків, які нерідко перевищують обсяги отриманих доходів;
- недосконалість податкової системи та інші проблемні аспекти [12].

Отже, на нашу думку ключовими проблемами при формуванні доходів місцевих бюджетів є:

1. *Обмеженість власних джерел доходів та низька частка податкової автономії громад.* Попри реформу децентралізації, власні доходи громад становлять недостатньо високий відсоток у структурі місцевих бюджетів. Основна частина податкових надходжень має централізований характер (ПДФО, акцизи), а інструменти встановлення місцевих податків та зборів залишаються обмеженими нормативно та економічно. Низький рівень податкової бази у сільських територіях поглиблює дисбаланс між громадами.

2. *Нерівномірність економічного розвитку територій.* Відмінності у розміщенні промислових об'єктів, транспортної інфраструктури, інвестиційної привабливості та чисельності населення призводять до різкої диференціації фінансової спроможності громад. Окремі регіони мають надлишок доходів, тоді як більшість ОТГ залежать від трансфертів вирівнювання.

3. *Висока залежність від міжбюджетних трансфертів.* У багатьох громад частка трансфертів перевищує 50–70 % доходів загального фонду. Така залежність обмежує можливості органів місцевого самоврядування щодо стратегічного планування, уповільнює розвиток власної економічної бази та стимулює пасивну бюджетну політику.

4. *Недостатній рівень адміністрування місцевих податків і зборів.* Проблемними залишаються: слабкий контроль за повнотою сплати податку на майно; відсутність якісного земельного кадастру; нерівномірне застосування ставок єдиного податку; неоптимізовані договори оренди землі й комунального майна. Через це громади втрачають значні потенційні надходження.

5. *Тінізація економічних процесів у громадах.* Нелегальна зайнятість, тіньовий ринок оренди землі, неофіційні доходи малого бізнесу зменшують базу оподаткування та знижують надходження від ПДФО, єдиного податку та орендної плати.

6. *Наслідки повномасштабної війни.* Втрата платників податків, міграція населення, зупинка бізнесу, руйнування інфраструктури, зменшення інвестицій істотно послабили можливості формування власних доходів у більшості територіальних громад.

Таким чином, узагальнення виявлених проблем формування доходів місцевих бюджетів свідчить про те, що сучасна система забезпечення фінансової спроможності територіальних громад залишається недостатньо збалансованою та потребує цілеспрямованого вдосконалення. Обмеженість власних джерел надходжень, нерівномірність економічного розвитку регіонів, висока залежність від міжбюджетних трансфертів, недосконалі механізми адміністрування податків і зборів, а також вплив кризових та воєнних чинників формують комплекс системних викликів, які стримують ефективний розвиток місцевих фінансів.

Наявність зазначених диспропорцій зумовлює необхідність пошуку нових підходів до підвищення результативності формування дохідної бази місцевих бюджетів. Це потребує не лише удосконалення нормативно-правового забезпечення та інституційних механізмів бюджетної політики, а й впровадження інноваційних інструментів управління місцевими фінансовими ресурсами. Саме тому подальший аналіз доцільно спрямувати на визначення ключових напрямів підвищення ефективності формування доходів місцевих бюджетів, які дадуть змогу зміцнити фінансову самостійність територіальних громад, забезпечити їх стійкий розвиток та підвищити якість надання публічних послуг.

Основні чинники, що впливають на формування доходів місцевих бюджетів:

1. Взаємодія між органами законодавчої та виконавчої влади. Узгоджена діяльність цих двох гілок влади є ключовою умовою ефективного бюджетного процесу на місцевому рівні. Органи місцевого самоврядування мають працювати

з орієнтацією на спільну мету — підвищення якості життя населення у межах відповідної території. Налагоджена співпраця між владними структурами забезпечує конструктивний підхід до вирішення фінансово-бюджетних питань будь-якого рівня.

2. Значення міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів. Трансферти є складовою системи бюджетних взаємовідносин і виступають механізмом, що гарантує мінімальний рівень фінансової автономії тим територіальним рівням, які отримують державну підтримку. Вони виконують вирівнювальну функцію та сприяють зменшенню дисбалансів у фінансовому забезпеченні громад.

У зв'язку з цим структура доходних джерел місцевих бюджетів потребує подальшої оптимізації. Для підвищення результативності формування доходів необхідно реалізувати такі кроки:

- створити ефективні стимули для суб'єктів господарювання, які б мотивували їх до належної сплати податкових зобов'язань;
- забезпечити повну відкритість бюджетного процесу, що дозволить громадянам самотійно контролювати рух та використання бюджетних ресурсів;
- розвивати інструменти громадського контролю над доходами та видатками місцевих бюджетів;
- посилити фінансову самостійність громад шляхом зміцнення їх дохідної бази та розширення можливостей формування власних надходжень [12].

Гуменна Ю. та Стороженко Д. виокремлюють низку заходів, реалізація яких з боку державних і місцевих органів влади сприятиме підвищенню ефективності функціонування системи місцевих бюджетів України, а саме:

1. *Посилення податкових та неподаткових надходжень місцевих бюджетів.* Зростання фіскального потенціалу громад можливе через упровадження цілого комплексу інституційних і фінансових рішень. Одним із напрямів є передача частини надходжень від податку на прибуток підприємств у місцеві бюджети та запровадження диференційованих нормативів відрахувань від ПДВ, визначених на основі прозорості та формалізованої методики. Також

актуальним є удосконалення механізмів оцінювання ефективності податкових пільг з подальшим їх раціональним коригуванням. При цьому необхідно враховувати показники бюджетної, економічної, соціальної та фінансової результативності. Бюджетний ефект передбачає вибір оптимальних форм підтримки окремих категорій платників та установ; економічний і соціальний – оцінювання якісних і кількісних критеріїв розвитку; соціальний ефект потребує окремої деталізації з огляду на складність його вимірювання; фінансовий ефект визначає доцільність пільг як інструменту регуляторної політики.

Додаткового розвитку потребують інвестиційні процеси. Розширенню дохідної бази можуть сприяти нефінансові стимули, такі як покращення інвестиційного середовища, усунення адміністративних бар'єрів, прискорений доступ до інфраструктури, заміна податкових пільг іншими формами підтримки, що не зменшують обсяги бюджету. Особливої уваги потребують суб'єкти, що працюють у межах спеціальних податкових режимів, та представники малого бізнесу.

## *2. Підвищення дієвості системи міжбюджетних трансфертів.*

Подальше удосконалення механізмів бюджетного вирівнювання передбачає перегляд підходів до забезпечення фінансової спроможності територій, реформування порядку надання грантових субсидій, запровадження чітко визначених критеріїв підтримки громад, які демонструють високі темпи нарощення податкової бази, а також підвищення результативності розподілу міжбюджетних субвенцій.

## *3. Удосконалення інструментарію стимулювання зростання власних доходів громад.*

До цього напряму належать: розвиток системи моніторингу діяльності суб'єктів господарювання з метою зміцнення їх мотивації у збільшенні обсягів місцевих надходжень; пом'якшення фінансових обмежень для територій з ефективним управлінням бюджетними ресурсами та надання їм можливості раціонально використовувати тимчасово вільні кошти, зокрема шляхом розміщення депозитів; використання стимулюючих механізмів при розподілі податкових надходжень (особливо акцизних); розширення

повноважень органів місцевої влади щодо адміністрування окремих видів неподаткових доходів і можливості спрямування їх до відповідних бюджетів [10].

Для подолання зазначених проблем щодо наповнення дохідної бази місцевих бюджетів в Україні доцільно врахувати та адаптувати напрацьований міжнародний досвід, використовуючи перевірені практики формування та управління місцевими бюджетами, які успішно зарекомендували себе в інших країнах.

Міжнародна практика демонструє значне різноманіття моделей формування доходів місцевих бюджетів, яке залежить від рівня децентралізації, адміністративно-територіального устрою, податкової політики та історичних особливостей розвитку публічних фінансів. Попри відмінності, більшість країн дотримується принципу, що фінансова спроможність територіальних громад є ключовою умовою їх сталого соціально-економічного розвитку.

Місцеві бюджети традиційно включають дві ключові складові — дохідну та видаткову. Безумовно, ці елементи тісно взаємопов'язані, оскільки обсяг і структура доходів безпосередньо визначають можливості здійснення видатків. Формування дохідної частини місцевих бюджетів відбувається за рахунок податкових і неподаткових надходжень.

Податкові надходження, що охоплюють податки, збори та інші обов'язкові платежі, становлять основну частину бюджетних доходів і забезпечують стабільність фінансової бази місцевого самоврядування. Неподаткові доходи, навпаки, мають значно меншу частку у структурі доходів місцевих бюджетів — у середньому від 10% до 30%. Наприклад, у Бельгії їхня частка перевищує 30%, у муніципалітетах США становить близько 27%, у Швеції — 15%, Норвегії — 14,5%, а в Австрії та Великій Британії — приблизно 14%.

Важливим джерелом фінансового забезпечення місцевих бюджетів також є міжбюджетні трансферти, до яких належать дотації, субвенції, субсидії та гранти. Окрім того, у багатьох країнах органи місцевого самоврядування активно використовують механізм місцевих запозичень для фінансування

інвестиційних програм і покриття тимчасових касових розривів. Це дозволяє посилити фінансову спроможність громад і забезпечувати належний рівень місцевого розвитку [48].

У окремих країнах доходи місцевих бюджетів формуються по-різному, проте можна виокремити чотири основні джерела наповнення дохідної частини місцевих бюджетів: податки, неподаткові надходження, субсидії та дотації з центрального бюджету, позики (кредити). Одним із найважливіших джерел доходів місцевих бюджетів є податки. Рівень доходів від податків коливається досить широко. В Італії, Ірландії і Нідерландах він найнижчий і становить менше 10% від доходів місцевих бюджетів. У Бельгії, Франції, Німеччині, Данії, Великобританії доходи від місцевих податків перевищують 20% бюджетних доходів. В Данії і Франції ця стаття доходів перевищує 40% [4].

Щодо Німеччини, то ця країна має одну з найбільш збалансованих систем місцевих фінансів. Ключовими джерелами доходів органів місцевого самоврядування є:

- муніципальний податок на промислову діяльність (Gewerbesteuer), який формує понад третину доходів громад;
- частина надходжень від ПДВ та прибуткового податку, що розподіляється між федерацією, землями та громадами за чітко встановленими нормативами;
- місцеві збори та плати (наприклад, за утилізацію відходів, користування інфраструктурою);
- фінансова допомога з федерального та земельних бюджетів через систему міжбюджетного вирівнювання.

В Німеччині громади мають право самостійно встановлювати ставки промислового податку, що стимулює розвиток місцевої економіки.

Безперечно, подолання проблем, пов'язаних зі становленням інституту самостійних місцевих бюджетів в Україні, неможливе без урахування міжнародного досвіду щодо формування власних доходів органів місцевого самоврядування. У низці європейських країн саме власні доходи становлять

основу бюджетної системи територіальних громад: зокрема, у Швеції та Швейцарії їх частка перевищує 70%, в Іспанії сягає близько 50%, а в Норвегії становить понад 56% доходів місцевих бюджетів. Таким чином, у більшості унітарних європейських держав – членів ЄС – власні доходи є ключовим джерелом наповнення місцевих бюджетів та забезпечують високий рівень фінансової автономії громад [45]. На відміну від цього, для України характерним залишається порівняно низький відсоток власних доходів у структурі місцевих бюджетів, що свідчить про збереження суттєвої залежності органів місцевого самоврядування від державного бюджету та про недостатній рівень їх фінансової самостійності. Така ситуація потребує подальшого удосконалення податкової бази громад, розширення їхніх фінансових повноважень та впровадження інструментів, які стимулюватимуть зростання власних надходжень.

США мають одну з найбільш децентралізованих систем місцевих фінансів. Основні джерела доходів місцевих бюджетів: податок на нерухомість — головне джерело фінансування шкіл, муніципалітетів та округів; місцеві продажні податки (sales tax); податки на бізнес-діяльність та доходи фізичних осіб; платежі за комунальні послуги; федеральні гранти та програми співфінансування. Громади мають надзвичайно високий рівень фінансової автономії та право самостійно встановлювати багато видів податків.

Канадська система місцевого оподаткування подібна до американської, але з більш вираженим перерозподілом між територіями. Основні надходження: місцевий податок на власність; доходи від надання муніципальних послуг (водопостачання, транспорт); частка провінційних податків; трансферти від федерального та провінційних урядів.

Міжнародний досвід свідчить, що успішне формування доходів місцевих бюджетів ґрунтується на поєднанні фіскальної автономії, ефективних міжбюджетних відносин і дієвих механізмів стимулювання економічного розвитку територій. Для України цінним є використання кращих практик ЄС, США та Канади, зокрема розширення місцевого оподаткування, підвищення

частки власних доходів громад, удосконалення системи бюджетного вирівнювання та посилення фінансової самостійності територіальних громад.

Отже, проблеми формування доходів місцевих бюджетів мають комплексний характер і пов'язані як з економічними факторами, так і з організаційно-правовими обмеженнями. Підвищення ефективності їх забезпечення можливе лише за умови:

- посилення фінансової автономії громад;

- досягнення економічної активності на місцевому рівні;

- удосконалення системи адміністрування податків;

- оптимізації управління ресурсами;

- розвитку цифрових інструментів та інституційної спроможності місцевого самоврядування.

## ВИСНОВКИ

За результатами досліджень можна сформулювати такі висновки:

1. Місцеві бюджети – це механізм акумулювання та використання коштів територіальної громади, призначених для фінансового забезпечення функцій і завдань, покладених на місцеві органи влади.

2. Місцеві бюджети є ключовим елементом бюджетної системи України, оскільки забезпечують фінансову основу діяльності органів місцевого самоврядування та виконання ними власних і делегованих повноважень. Вони відіграють важливу роль у забезпеченні розвитку територіальних громад, фінансуванні соціальної сфери, інфраструктури та місцевих програм. Структура місцевих бюджетів визначає рівень фінансової спроможності громад, а їх достатність є основою для якісного надання публічних послуг. Ефективне формування та використання місцевих бюджетів зміцнює економічний потенціал територій, сприяє підвищенню добробуту населення та забезпечує стійкість бюджетної системи держави в цілому.

3. Доходи місцевих бюджетів — це сукупність фінансових ресурсів, що надходять до бюджетів територіальних громад у встановленому законодавством порядку та забезпечують виконання органами місцевого самоврядування їхніх власних і делегованих повноважень. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок податкових та неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, цільових фондів та міжбюджетних трансфертів.

4. Протягом 2020–2024 рр. доходи місцевих бюджетів України загалом демонстрували тенденцію до зростання: їх обсяг збільшився з 471,5 млрд грн до 679,5 млрд грн, попри вплив пандемії COVID-19, змін податкового законодавства та повномасштабної війни. Це свідчить про певну адаптивність системи місцевих фінансів та дієвість механізмів бюджетної децентралізації.

5. Структура доходів місцевих бюджетів характеризується домінуванням податкових надходжень, частка яких протягом досліджуваного періоду перевищувала 59 % і у окремі роки сягала понад 70 %. Провідну роль відіграє податок на доходи фізичних осіб, який формує основну частину

податкових ресурсів і є ключовим бюджетоутворюючим джерелом для більшості територіальних громад. Неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом займають відносно невелику частку у структурі доходів, однак демонструють позитивну динаміку після 2022 р. Зростання власних надходжень бюджетних установ, адміністративних зборів і платежів, а також інших неподаткових надходжень свідчить про поступове розширення можливостей громад щодо диверсифікації дохідної бази та активніше використання комунальних ресурсів. Міжбюджетні трансферти з державного бюджету залишаються другим за значенням джерелом доходів місцевих бюджетів (25–35 %), виконуючи функції фінансового вирівнювання та забезпечення делегованих державою повноважень. Зростання надходжень від міжнародних організацій, іноземних урядів та донорських установ у 2023–2024 рр. відображає посилення зовнішньої підтримки відбудови й розвитку громад, однак їх частка поки що залишається незначною в загальній структурі доходів.

6. Міжбюджетні трансферти у 2020–2024 рр. залишалися одним із ключових джерел формування дохідної частини місцевих бюджетів України та виконували вирішальну роль у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад. Незважаючи на посилення процесів децентралізації і зростання власних ресурсів громад, їхня значна залежність від державних трансфертів зберігалася протягом усього досліджуваного періоду.

7. Динаміка трансфертних надходжень демонструє значні коливання, зумовлені як зовнішніми викликами (пандемія COVID-19, повномасштабна війна), так і змінами у бюджетній політиці держави. Після рекордного зростання у 2021 році обсяги трансфертів різко скоротилися в 2022 році, проте в наступні роки розпочалося поступове відновлення державної підтримки. Це свідчить про адаптивність бюджетної системи та необхідність посиленого фінансування соціальних, гуманітарних і відновлювальних програм у громадах.

8. Аналіз структури трансфертів показав, що домінуючими залишаються освітня субвенція та базова дотація, які забезпечують виконання найважливіших державних функцій на місцевому рівні. Особливо помітним є

різке збільшення базової дотації у 2023 році, що відображає значне погіршення податкової спроможності громад внаслідок воєнних дій та переміщення населення.

9. Основні проблеми формування доходів місцевих бюджетів можна згрупувати за такими напрямками: недостатня податкова автономія громад; слабка спроможність формування власних доходів; надмірна централізація податкових надходжень; нерівномірність економічного розвитку територій; недосконале адміністрування місцевих податків і зборів; високий рівень тінізації економічних процесів; негативний вплив зовнішніх чинників, зокрема повномасштабної війни.

10. Підвищення результативності формування дохідної частини місцевих бюджетів можливе лише за умови комплексного зміцнення фінансово-економічних механізмів на рівні територіальних громад. Передусім це передбачає:

1. розширення фінансової автономії громад, що дасть змогу самостійно формувати значнішу частку доходів та ефективніше розпоряджатися наявними ресурсами;

2. активізацію економічного розвитку на місцях, зокрема підтримку малого й середнього бізнесу, залучення інвестицій та стимулювання підприємницької діяльності;

3. удосконалення механізмів адміністрування податкових надходжень, що забезпечить повноту та своєчасність їх мобілізації;

4. оптимізацію управління майновими, земельними та фінансовими ресурсами, включаючи підвищення прозорості та ефективності використання комунального майна;

5. розвиток цифрових технологій та інституційної спроможності органів місцевого самоврядування, що сприятиме кращому контролю, оперативності рішень та підвищенню якості управління місцевими фінансами.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Державні фінанси: навч. посіб. В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик. К.: «Атіка», 2002. 368 с
2. Барановський О. І. Фінанси публічного сектору : моногр.; Київ : КНЕУ, 2022. 380 с.
3. Бей С.О., Мирончук В.М., Британська Н.Н. Виконання місцевих бюджетів України в умовах війни. *Економічні горизонти*. 1(30) 2025. С. 63-70 URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/321473/312048> .
4. Бондарук Т.Г. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування та можливості його застосування в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби*. 2019. №1. С. 56-66
5. Бондарук Т. Місцеві бюджети в системі публічних фінансів: теоретичний аспект. *Бізнес Інформ*. 2021. № 2. С. 112–118.
6. Бондарук Т. Оцінка ефективності податкових надходжень до місцевих бюджетів. *Бізнес Інформ*. 2023. № 2. С. 112–118.
7. Бюджетна система: підручник / за ред. В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко, З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 460 с.
8. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 №2456-VI. URL: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
9. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: підручн. для студ. вищ. навч. закладів; Київський національний університет ім. Т. Шевченка . – К.: Центр навч. Літератури, 2004 . 544 с.
10. Гуменна Ю.Г., Стороженко Д.В. Система формування бюджетів місцевих рівнів: теоретичні аспекти, тенденції та перспективи розвитку. *Вісник СумДУ*. Серія «Економіка», № 3, 2021. С. 222-233.
11. Грабчак К., Матвійчук В. Формування дохідної частини місцевих бюджетів: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економіка і організація управління*. №3 (31). 2018. С. 149-158.

12. Гуріна О. Сучасний стан питання оптимізації дохідної бази місцевих бюджетів в умовах децентралізації владних повноважень. *Ефективна економіка* № 8, 2017. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5737>
13. Дем'янишин В. Г. Бюджетна система: підручник за ред. д.е.н., професора В.Г. Дем'янишина, д.е.н., професора О.П. Кириленко та д.е.н., професора З.М. Лободіної. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. с. 624.
14. Інформація щодо виконання доходів місцевих бюджетів 2024. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>
15. Інформація щодо виконання доходів місцевих бюджетів 2023. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>
16. Інформація щодо виконання доходів місцевих бюджетів 2022. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>
17. Інформація щодо виконання доходів місцевих бюджетів 2021. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>
18. Інформація щодо виконання доходів місцевих бюджетів 2020. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>
19. Кириленко О. П. Місцеві бюджети в умовах бюджетної децентралізації : моногр.; Тернопіль : Економічна думка, 2019. 260 с.
20. Кириленко О. П. Місцеві податки як інструмент наповнення доходної частини місцевих бюджетів. *Економіка України*. 2020. № 9. С. 45–60.
21. Крутько М. Актуальні проблеми формування доходів місцевих бюджетів: правові аспекти та шляхи вирішення. *Юридичний вісник*. 2021/6. С. 89-95.
22. Кульчицький М. І. Місцеві фінанси: навч. посібник. Вид. друге, переробл. та доп. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 552 с.
23. Луніна І. О. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні розвитку територіальних громад. *Фінанси України*. 2021. № 7. С. 15–30.
24. Луніна І. О. Теоретичні засади формування доходів місцевих бюджетів у контексті децентралізації. *Фінанси України*. 2021. № 7. С. 15–30.
25. Луніна І. О. Фінансова децентралізація та розвиток місцевих бюджетів : моногр.; Київ : Ін-т екон. та прогноз., 2020. 284 с.

26. Малярчук А. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів. *Вісник ТАНГ*. 2008. №1. С. 23-30.
27. Миськів Г. Бюджетна система : теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях) : навч. посіб. Львів : Растр-7, 2020. 272 с.
28. Місцеві фінанси в Україні: правове регулювання: навч. посіб. О.С. Близнюк, Н.Л. Губерська, О.А. Музика, Р.А. Усенко. К.: Дакор, КНТ, 2007. 316 с.
29. Місцеві фінанси : підруч. / за ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. 2-ге вид., доп. і перероб. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2014. 448 с.
30. Місцеві фінанси: навч. посіб. Т.М. Рева, К.Ф. Ковальчук, Н.В. Кучкова. К.: ЦУЛ, 2007. 2008 с.
31. Остапенко Т. Класифікація доходів місцевих бюджетів: теоретико-методичний підхід. *Економічний вісник НТУУ*. 2020. № 3. С. 75–84.
32. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua>.
33. Офіційний державний вебпортал бюджету для громадян Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
34. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: навч. посіб. К.: Знання. 2008. 670 с.
35. Писаренко Т. Сутність і функції місцевих бюджетів у контексті децентралізації. *Науковий вісник ПУЕТ*. 2020. № 3. С. 68–75.
36. Письменний В.В. Теоретико-методологічні аспекти формування доходів місцевих бюджетів [Текст] : моногр.; Тернопіл. нац. екон. ун-т. - Тернопіль : ТНЕУ, 2018. - 467 с.
37. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (зі змін.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
38. Проценко Ю.М. Проблеми формування дохідної бази місцевих бюджетів. *Ринкова економіка : сучасна теорія і практика управління*. 2016. Том 15. Вип. 1(32). С. 230–240.

39. Публічний звіт Голови державної казначейської служби України Тетяни Слюз про підсумки діяльності Казначейства за 2024 рік. URL: <https://www.treasury.gov.ua/dlya-gromadskosti/publiczna-informaciya/publicni-zviti>
40. Радєва Ю. Місцеві бюджети як важлива ланка бюджетної системи України. *Економіка та держава*. 2022. № 12. С. 21–26.
41. Романюк С. А. Місцеві фінанси та їх роль у формуванні фінансової спроможності громад. *Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 1. С. 55–63.
42. Руденко В.В., Бей С.О. Місцеве оподаткування в умовах фінансової децентралізації в Україні. *Актуальні питання економічних наук*. № 6 (2024) URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/140/143>
43. Сазонець І.Л., Гринько Т.В., Придатко Г.Ю. Управління місцевими фінансами: Навч. посібн. Київ : Центр навч. літ., Київ, 2006. 264 с.
44. Сидор І. Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів: проблеми формування та резерви зростання. *Вісник ТНЕУ*, № 3, 2014 р. С. 20-29.
45. Стефанчук Р.О., Музика-Стефанчук О.А. Зарубіжний досвід формування та функціонування місцевих бюджетів. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2010. №1. С.132–138.
46. Сунцова О. О. Місцеві фінанси : навч. посібн. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 352 с.
47. Талимончик, А. Б. Сутність та призначення місцевих бюджетів: правовий аспект. *Правничий вісник Університету «КРОК»*, (34), 2019. С. 98–104.
48. Туманська Ю. В. Аналіз зарубіжної практики формування доходів місцевих бюджетів. *Дайджест-фінанси*. 2014. №3. С.48-51.
49. Юрій С.І. Економічні та соціальні аспекти розвитку господарського комплексу України: монографія. С.І. Юрій, Р.А. Іванух, С.Л. Дусановський. Тернопіль. «Збруч», 2003. 327 с.
50. Юхименко П. І., Федосов В. М., Луніна І. О. Фінанси : підручн. Київ : КНЕУ, 2020. 567 с.